

OKUYUCU İSTATİSTİKLERİ TERİMİ ÜZERİNDE
BİR İNCELEME ve YENİDEN TANIMLANMASI

O. ÜSTÜN YILDIRIM

«Hacettepe Üniversitesi
Mezuniyet Sonrası Eğitimi Fakültesi
Yönetmenliği'nin
Kütüphanecilik Bilim Dalı için Öngördüğü
BİLİM UZMANLIĞI TEZİ
Olarak hazırlanmıştır.»

AN K A R A
ŞUBAT 1978

MESEP Dekanlığına,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından, Kütüphanecilik bilim dalında BİLİM UZMANLIĞI TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Üye:

Üye:

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. / / 1978.

Dekan

Ö N S Ö Z

Türk kütüphaneciliğinin, değinilmiş olunmasına karşın çözümlenmiş ya da çözümlenmemiş sorunlarının yanısıra hiç değinilmemiş sorunları da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi ve belki de en önemlisi "okuyucu istatistikleri" dir. Çok yaygın bir biçimde ama o aranda da bilinçsiz kullanılıyor olmaları ve yanıltıcı sonuçlar vermeleri nedeniyle "okuyucu istatistikleri" konusunu incelemeye değer buldum.

Çalışmam sırasında, başta soruşturmayı yanıtlayan değerli kütüphaneciler olmak üzere yardımcı olan tüm arkadaşlarıma, uyarı ve düşünceleri ile yol gösteren sayın Dr. Nilüfer Tuncer'e ve Kütüphanecilik Bölümü'nün diğer öğretim üyelerine, Hacettepe Üniversitesi Tıp Merkezi Kütüphanesi'ni denek kütüphane olarak almama izin veren kütüphane müdürü sayın Yıldız Çakın'a yardımları ve desteklerinden dolayı gönül borcum olduğunu belirtmek ve kendilerine, bu borcumu burada teşekkür ederek ödemek isterim. Sağolsunlar.

O. Üstün Yıldırım

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÇİZELGELER DİZİNİ	VI
EKLER DİZİNİ	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
I. GİRİŞ	1
1.Amaç	1
2.Yöntem	2
3.Kaynaklar ve Terminoloji	9
II. TANIMLAR	13
1.İstatistik	13
2.Okuyucu	17
3.Okuyucu İstatistiği	20
III.UYGULAMA	30
1.Dayanaklar	30
2.Yanlışıklar ve Örnekler	35
3.Nedenler	44
IV. ÖNLEMLER VE YÖNTEM	48
1.Tanımlar	48
2.Yöntem	55
3.Okuyucu İstatistikleri'nin yararlılığı	58
ÇİZELGELER	61
EKLER	74
KAYNAKÇA	81
ÖZET	84
ENGLISH ABSTRACT	87

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
1. Deneklerin, eğitim durumlarına göre dağılımı.....	62
2. Deneklerin, çalıştıkları kütüphane ve görev çeşidine göre dağılımı.....	63
3. Deneklerin, önce çalıştıkları kütüphane türüne ve görev çeşidine göre dağılımı.....	64
4. Deneklerin, önce ve sonra çalıştıkları kütüphane türüne göre dağılımı.....	65
5. Deneklerin, önce ve sonra çalıştıkları kütüphanelerdeki görev çeşidine göre dağılımı.....	66
6. Deneklerin, çalışma sürelerine göre dağılımı.....	67
7. Deneklerin, "okuyucu" ve "okuyucu istatistikleri" teriminin tanımı konusunda değişik seçeneklere göre düşüncelerinin dağılımı.....	67
8. Deneklerin, okuyucu istatistiklerinin dayanağı konusunda düşünülen ve uygulanan değişik dayanaklara göre düşüncelerinin dağılımı.....	67
9. Deneklerin, okuyucu istatistiklerinin yararlılığı ve doğruluğu konusunda değişik yanıtlara göre düşüncelerinin dağılımı.....	68
10. Deneklerin, okuyucu istatistiklerinin yanlış tutulmasının nedenleri konusunda düşüncelerinin seçeneklere göre dağılımı ve seçeneklerin aldıkları oyları.....	68
11. Deneklerin, çalıştıkları kütüphanelerin okuyucu sayısına ve hizmetinde bulunduğu toplumun nüfusuna ilişkin sayısal bilgiler.....	69
12. 1970 yılı sayımlarına göre, il merkezi, merkez ilçe nüfusları, kütüphane ve okuyucu sayıları.....	70
13. H.Ü. çalışanlarının ve HÜK okuyucu sayısının, kütüphanenin istatistik kağıdındaki ayrıma göre dağılımı.....	72
14. H.Ü. çalışanlarının sınıflara ve birimlere göre dağılımı.....	72
15. HÜK ayrık kitap dermesini kullanmış bazı okuyucuların ödünç kitap alma durumları.....	73

E K L E R D İ Z İ N İ

	Sayfa
I. Soruşturma soruları.....	75
II. HUK okuyucu istatistiği kağıdı.....	79
III. Okuyucu kartı örnekleri.....	80

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.....	adı geçen eser
Bk.....	Bakınız
Çzl.....	Çizelge
DTCFKB.....	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü
EFKK.....	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü
Ek.....	Ek
E.Ü.İ.T.İ.A.....	Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
E.T.Ö.O.....	Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu
Fak.....	Fakültesi
H.Ü.....	Hacettepe Üniversitesi Tıp Merkezi
H.Ü.B.İ.M.....	Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi
HÜK.....	Hacettepe Üniversitesi Tıp Merkezi Kütüphanesi
HÜKB.....	Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü
IPLA.....	International Federation of Librarian Association
İ.G.M.....	İhracatı Geliştirme Merkezi
K.....	Kütüphanesi
K.T.Ü.O.F.....	Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi
M.O.E.M.K.....	Muhabere Okulu ve Eğitim Merkezi Kütüphanesi
S.....	sayfa
ss.....	sayfalar
T.B.M.M.....	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK.....	Türk Dil Kurumu
TODAİE.....	Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TRT.....	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTK.....	Türk Tarih Kurumu
TTRM.....	Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı
Univ.....	Üniversitesi

I. G İ R İ Ő

Günümüzde, "istatistik", bilimin ortak tekniği olarak doğal ve toplumsal bilimlerde öğrenim ve araştırmanın temel ve kaçınılmaz bir öğesi olmuştur.

Özellikle deneye dayanma olanağı olan doğal bilimlerin yanında toplumsal bilimlerde "istatistik" deneyin yerini tutmaktadır. Çünkü toplumsal bilimlerde deney yapma olanağı son derece kısıtlıdır. Bunun yanında, gözlem yapma olanağı ise son derece geniştir. Bu nedenle de araştırmacı, gözlem sonuçlarını istatistiksel rakamlar kullanarak değerlendirir.

Araştırmacı, toplumsal bilimlerde istatistiğe doğal bilimlerde olduğundan daha çok gereksinlidir. Çünkü belirsizlik ve raslantı toplumsal bilimlerde daha belirgindir.

İstatistik, salt toplumsal bilimleri değil, genel olarak "bilim" i de aşmış ve günlük yaşamda da kullanılır bir duruma gelmiştir. H.G.Wells'in "istatistiksel olarak düşünmek artık etkin vatandaşlık için okuma yazma bilmek denli gerekli"¹ sözü istatistiğin kişinin günlük yaşamında ne denli önemli bir yer tuttuğunu kanıtlıyor.

1. Amaç: Toplumsal bilimlerin bir dalı olan Kütüphanecilik Bilimi'nde de istatistiğin önemi gerçekten çok büyüktür. Bu nedenle de kütüphaneciliğin uygulanma yeri olan kütüphanelerde çeşitli istatistikler tutulmaktadır: gelir istatistikleri, gider istatistikleri, ödünç verme istatistikleri, çalışan (personel)

istatistikleri, kitap istatistikleri, okuyucu istatistikleri gibi.²

Bu çalışmanın amacı da, kütüphanelerle ilgili sayısal bilgiler veren istatistiklerden yalnızca "okuyucu istatistikleri" üzerinde çalışmaktır. Ancak çalışmanın konusu sayısal bilgiler değil, "okuyucu istatistikleri" teriminin tanım ve uygulanmasıdır.

Bugünkü uygulamada, "okuyucu istatistikleri" genellikle kütüphaneye giren her okuyucu esas alınarak tutulmaktadır. Böylece bir okuyucu, kütüphaneye her gelişinde kayda geçmektedir. Bu yöntem okuyucu sayısını etkilemekte ve olduğundan çok göstermektedir. Yani, bugünkü anlamda ya da bugünkü yöntemle tutulan istatistik gerçek okuyucu sayısını vermemektedir. Bunun sonucu olarak da "okuyucu istatistikleri" araştırmalarda ve kütüphane çalışmalarında gerçek dışı oldukları için kullanılmamakta, kullanıldığı zamanda istenilen yarar sağlanılamamaktadır.

Bu nedenle, bu çalışmanın amacı bugün kütüphanelerimizde "okuyucu istatistikleri" adı altında tutulan sayısal bilgilerin yanlış olduğunu, kütüphanelerin gerçek okuyucu sayısını vermediğini, veremeyeceğini ve sadece kütüphanelerin okuyucularca kullanıma sayısını verdiğini kanıtlamak, aynı zamanda bu istatistiklerin yanıltıcılığını giderecek, doğru istatistik tutmayı sağlayacak önlemleri önermektir.

Kanıtlanmaya çalışılacak varsayım (hipotez) kısaca şöyle belirtilebilir:

Kütüphanelerde, "okuyucu istatistikleri" adı altında tutulan istatistikler tanım ve uygulama yönünden yanlıştır.

2. Yöntem: İstenilen sonuca ulaşabilmek için, ilkin "okuyucu" ve "okuyucu istatistikleri" terimlerinin tanımları üzerinde bir inceleme yapılmış, daha sonra istatistiksel yanlışlıklar ve konu ile ilgili uygulamaları örnekler verilerek anlatıl-

mıştır. Bu örnekleme sırasında şöyle bir yol izlenmiştir: ilkin değişik kütüphane türlerinin geçmiş yıllara ilişkin okuyucu istatistikleri, kütüphanenin üye istatistikleri ve hizmetinde bulunduğu toplumun nüfusu ile karşılaştırılmış, daha sonra bu genel karşılaştırma denek kütüphane olarak seçilen HÜK'nde tutulan okuyucu istatistikleri üzerinde bugünkü rakamlara dayanılarak yapılmıştır.

Yani, kütüphanelerin yıl sonundaki toplam okuyucu istatistikleri aynı yılın toplam üye sayısı ve kütüphanenin hizmetinde bulunduğu toplumun nüfusu ile karşılaştırılarak sonuca gidilmeye çalışılmıştır.

Konu ile ilgili bilgi, daha önce bu konuda yapılmış araştırmalardan sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, denek kütüphane HÜK'nin araştırmacı tarafından incelenmesi ve çeşitli tipteki kütüphanelerde çalışan belirli sayıda kütüphaneciye uygulanmış soruşturma (anket) ile de bilgi sağlanmaya çalışılmıştır.

Soruşturma iki amaçla yapılmıştır: 1. Kütüphanecinin okuyucu istatistikleri ile ilgili olarak görüşlerini almak, 2. Çalışmakta olduğu ve daha önce çalıştığı kütüphanelerdeki uygulamanın nasıl olduğunu öğrenmek.

Bu amaçlarla düzenlenen soruşturma iki bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde soruşturmaya katılan kütüphanecinin mesleki geçmişine ilişkin sorulara, ikinci bölümde de yukarıda belirtilen amaçları içeren sorulara yer verilmiştir (Bk. Ek.: I).

Soruşturma kağıtları, tüm kütüphanelere ve kütüphanecilere yollanmamıştır. Çünkü, soruşturmadan amaç Türkiye'de "okuyucu istatistikleri" nin nasıl tutulduğu yolunda kesin bir yargıya varmak değildir. Sadece bu konudaki düşünce ve uygulamanın bazı kütüphanecilerce ve bazı kütüphanelerde nasıl olduğu ve olması

gerektiği konusunda bir bilgi edinmek, araştırmaya destek sağlayacak kanıtlar sağlamaktır. Bu nedenle soruşturma sonuçları Türkiye'de konu ile ilgili uygulamaya ilişkin tam bir bilgi vermekten uzaktır. Ancak, oranlama (tahmin) ile yaklaşık bir bilgi vereceği de kuşkusuzdur.

Kaldı ki yurdumuzda geniş bir toplum üzerinde soruşturma yapmanın ve yanıtlar almanın zorluğu da bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, bir örneklem kümesi oluşturulmuş ve soruşturma kağıtları bu kümeyi oluşturan 64 kütüphaneciye yollanmıştır.

Soruşturmaya yollanacak yanıtlar için belli bir süre tanınmış ve bu süre sonunda yanıt alınamayan adreslere ikinci kez soruşturma kağıdı yollanarak bir uyarı yapılmıştır. Bu uyarı sonunda da yanıt alınamayan kurumlarda kişiler değiştirilerek ya da benzer kurumlardan yeni kişiler seçilerek üçüncü bir uyarı yapma yoluna gidilmiştir. Böylece, yapılan iki uyarı sonunda 47 kişiden, yani örnekleme oluşturan 64 kişinin %73.43 ünden yanıt alınabilmiştir.

Soruşturmayı yanıtlamayanların bir kısmına soruşturma kağıdının ulaşmadığı, bir kısmının da yanıtlamakta ilgisiz kaldığı sonradan öğrenilmiştir. Böyle bir olasılık gözönünde bulundurulduğundan üçüncü kez değişik kişilere başvurulmuştur.

Biraz önce de değinildiği gibi, soruşturma belirli ilkelere göre seçilmiş bir örnek küme üzerinde uygulanmıştır. Bu örneklem kümesi oluşturulurken şu ilkelere özen gösterilmiştir:

a). Örnekleme yer alacak kişinin kesinlikle kütüphaneci olmasına özen gösterilmiştir. Yani örnekleme oluşturan deneklerin bir kütüphanede çalışıyor olmalarının yanı sıra en az fakülte düzeyinde bir meslek eğitimi görmüş olmaları da uygun görülmüştür. Bunun nedeni, kütüphanecilikle ilgili bilimsel bilgi-

ler edinmiş olmaları ve aynı zamanda mesleksel eğitimlerinin ve bazı kütüphanecilik bölümlerinde,örneğin DTCFKB'nde bir süre seçmeli yardımcı ders olarak okutulan istatistik dersinin³ mesleklerine ve özellikle deneklerin konu ile ilgili uygulamalarına katkısı olabileceği düşüncesi ve bu katkının ne ölçüde olduğunun saptanması isteğidir.Bu nedenle,deneklerin öğrenimleri sırasında istatistik dersi alıp almadıklarının belirlenmesi için bir araştırma yapılmıştır.

Deneklerin çoğunun DTCFKB'nü bitirmiş olmaları ve istatistik dersinin sadece bu bölüm öğrencileri için seçmeli yardımcı ders olarak eğitim programına konması,araştırmanın bu bölüm üzerinde yapılmasını zorunlu kılmıştır.Yapılan araştırma sonucu 47 denekten 1 tanesinin istatistik dersi aldığı ortaya çıkmıştır.%2.13 gibi çok düşük bir oranın ortaya çıkması bir raslantı olmasının yanında öğrencilerle ilgili kayıtların yetersiz ve eksik tutulmuş olmasından da ileri gelmektedir.

Bu sonuca göre istatistik dersinin,kütüphanecilikteki uygulamaya olan katkısını saptamak olanaksız gibi görünmektedir.

b). Deneklerin,değişik okullarda eğitim görmüş olmalarına,yani DTCFKB ile EFKK'nü bitirmiş olmalarına özen gösterilmiştir.Böyle bir seçim,yalnız aynı eğitimi görmüş kütüphanecilerin düşüncelerine bağlı kalınmayıp değişik eğitimden geçmiş deneklerin görüşlerinin saptanmasında,dolayısıyla değişik görüşlere yer verme olanağının sağlanmasında yararlı olacağı için uygun görülmüştür.Ancak,biraz sonra belirtilecek nedenlerle bu konuda istenilen ölçüde denge sağlanamamıştır.

Soruşturmaya yanıt yollayan kütüphanecilerin %94.50 si DTCFKB'nü,%4.26 sı da EFKK'nü bitirmişler,tüm deneklerin %6.38 i de ayrıca lisans üstü eğitim yapmışlardır(Bk.Çzl.:1). EFKK'nü

bitirenlerin adreslerini bulma zorluğu ve ayrıca sayıca daha az olmaları, ilgili rakamların değişik olmasına neden olmuştur.

c). Deneklerin, çeşitli yıllarda okulu bitirmiş ve yine çalışma sürelerinin de değişik olmasına özen gösterilmiştir. Bu da meslekte yeni olanların ve deneyim kazanmış olanların görüşlerinin öğrenilmesi bakımından uygun görülmüştür. Bunun için de çeşitli bitirme dönemleri ve çalışma süreleri saptanmış, deneklerin durumları bu dönem ve süreler içinde incelenmiştir. Deneklerin, bu saptanan dönemlere aşağı yukarı aynı oranda dağıldıkları görülmüştür. Bu dağılıma göre, deneklerin büyük bir çoğunluğu 1966-1970 yılları arasında kütüphanecilik bölümlerini bitirmişler (Bk. Çzl.:1) ve yine büyük bir çoğunluğunun da 6-10 sene arasında bir iş deneyimi olduğu saptanmıştır (Bk. Çzl.:6).

Deneklerin %51 i şimdi çalışmakta oldukları işlerinden önce başka bir kütüphanede de görev almışlardır (Bk. Çzl.:3). Görev yerini değiştiren kütüphanecilerin %37.50 si yine aynı tür kütüphanede çalışmayı yeğlerken, %33.30 nun üniversite kütüphanelerinden ayrılıp başka tür bir kütüphanede çalıştığı, yine %33.30 nun da özel kütüphanelerde çalışma isteği ile daha önceki işyerlerinden ayrıldıkları görülmüştür. Önce üniversite kütüphanelerinde çalışmış olanların %50 si daha sonra araştırma kütüphanelerinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Bk. Çzl.:4).

Bu sonuçlar da göstermektedir ki soruşturmaya katılan deneklerin yarısından fazlası bir kaç işte çalışmışlardır. Bunların büyük bir kısmı işyerini değiştirirken kütüphane türünü de değiştirmiştir. Bunun sonucu olarak oldukça geniş bir iş deneyimi edindikleri söylenebilir.

Bu değerlendirmeden çıkan ilginç bir sonuç da ayrılımların özellikle üniversite kütüphanelerinde olduğu ve özel kütüp-

hanelerin daha çok ilgi görmeye başladığıdır.

d). Deneklerin, değişik tipteki kütüphanelerde çalışıyor olmalarına özen gösterilmiştir. Değişik tipteki kütüphanelerde uygulamanın nasıl olduğunun öğrenilmesi bakımından yararlı görülmüştür. Halk, Okul, Çocuk, Araştırma, Özel ve Üniversite kütüphaneleri olarak düşünülen ayrımda her tip kütüphaneden yanıt gelmiş, ancak çalışan kütüphaneci bulmaktaki zorluk nedeniyle okul ve çocuk kütüphanelerinin sayısı diğer kütüphanelere oranla oldukça düşük olmuştur. Deneklerin büyük bir çoğunluğunun üniversite kütüphanelerinde çalışmakta olduğu ve daha önce çalışmış olanların da büyük çoğunluğunun üniversite kütüphanelerinde çalıştıkları saptanmıştır (Bk. Çzl.:2-3).

e). Deneklerin, değişik yönetsel aşamada olmalarına özen gösterilmiştir. Çalışma yaşamının değişik basamaklarında (müdür, müdür yardımcısı, şef, kütüphaneci, uzman gibi) çalışanların görüşlerinin saptanması için gerekli görülmüştür. Her aşamada görev yapan deneklere rastlanmış olunmasına karşın büyük çoğunluğunun müdür olduğu görülmüştür. Buna neden de kütüphaneci sayısının azlığı ve şimdi çalışmakta olan kütüphanecilerin, özellikle fakülte, okul ve halk kütüphanelerinde müdür olarak çalışıyor olmalarıdır.

Deneklerin %46.81 i müdür olarak, %23.40 ı da kütüphaneci olarak görev yapmaktadırlar. Deneklerin daha önce çalıştıkları kütüphanelerde yönetsel yerleri daha bir değişiklik göstermektedir. Örneğin, deneklerin %25.53 ü kütüphaneci olarak çalışmışken müdür olarak çalışmış olanların oranı ise ancak %8.51 i bulmaktadır (Bk. Çzl.:2-3).

Görev yerlerini değiştiren kütüphanecilerin %58.30 u yeni işyerlerinde müdür olarak görev almışlardır. Deneklerin, %49.95 i

kütüphaneci olarak çalışırken yeni işyerlerinde genellikle daha üst düzeylerde çalışmalarını sürdürmüşlerdir.İşyeri değişikliğinde deneklerin %37.55 i eski görevlerini sürdürmüşlerdir.Bu durumda olan deneklerin %44 ü müdür,%11 i uzman ve yine %44 ü kütüphaneci olarak yeni işyerlerinde eski görevlerini sürdürmüşlerdir.

Kütüphanecilik öğrenimleri sırasında,kütüphane memuru ve yetişmen(stajiyer) olarak görev yapan iki denek öğrenimlerinin bitiminde kütüphaneci ve uzman olarak yeni işyerlerinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir(Bk.Çz1.:5).

Görüldüğü gibi,denekler gerek ilk,gerekse son çalışma yerlerinde değişik yönetim basamaklarında görev almışlardır.

Kısaca belirtmek gerekirse örnekleme oluşturan deneklerin, meslek çevresinin hemen her yerinden seçilmesinde,belirli düzeydeki görüşlerin değil her aşamadaki görüşün saptanması yönünden yarar görülmüştür.

Örnekleme oluşturma sırasında,değişik tipteki kütüphanelerin seçiminde kütüphaneler özellikle aynı sayıda alınmamıştır. 7 adet halk kütüphanesi alınmış,ancak halk kütüphanelerinden 7 örnek alındığı için diğer kütüphane tiplerinden de 7 şer adet örnek alma yoluna gidilmemiştir.Sayılar zorunlu olarak değişik alınmıştır.Bunun nedeni iki noktada belirtilebilir:

1. Bazı kütüphane türlerinde örnekleme koşullarına uygun kütüphane bulmanın güçlüğü.Örneğin,örnekleme seçim ilkelerinde belirtildiği gibi kütüphanecisi olan bir Çocuk ve Okul Kütüphanesi bulmak gerçekten zor olmuştur.Üstelik de bunu belirli bir sayıya çıkarmanın zorluğu bilinen bir gerçektir.

2. Bazı kütüphanelerin tek elden yönetilmesi.Yurdumuzda Halk ve Çocuk Kütüphaneleri gibi bazı tip kütüphaneler tek elden yönetilmektedir.Böyle olduğu için,bunların çalışma

yöntemleride aynı olacaktır kuşkusuz.Bu nedenle,bu kütüphane tiplerinden belirli sayıda örnek alınmıştır.Ama diğer kütüphane tipleri bir elden yönetilmedikleri için,dolayısıyla da çalışma yöntemleri ayrı olacağı için bu tip kütüphanelerde sayı daha geniş tutulmuştur.Örneğin,üniversite kütüphanelerinde her üniversitenin kütüphanesi,hatta her üniversitenin değişik fakülte kütüphaneleri de örneklem içine alınmıştır.⁴

Bu soruşturmada elde edilen bilgiler,güncel olmaları nedeniyle özellikle yararlı olmuştur.

3. Kaynaklar ve Terminoloji: Araştırmanın genel uygulamasına ilişkin kaynaklar bulmak kolay olmakla birlikte,çalışmanın özünü oluşturan "okuyucu istatistikleri" terimi ile ilgili kaynak bulmak oldukça zor olmuştur.Zorluk,ilkin "okuyucu istatistiği" teriminden gelmektedir.Bugün,uygulama sırasında "okuyucu istatistiği" teriminin sık sık kullanılmasına karşın,bu konuda yazılı bir kaynağa rastlanmamıştır.Kütüphanecilik terimlerini içeren sözlük,ansiklopedi gibi danışma kaynaklarının "okuyucu istatistikleri" terimine yer vermemiş olması,araştırma ile ilgili olarak incelenen mesleki kitap ve yazılarda böyle bir terimle karşılaşılması,kaynaklarımızın ve çalışmalarımızın eksikliğini göstermesi yanında araştırmanın da zorlaşmasına neden olmuştur."Okuyucu istatistikleri" nin bir işlem olarak kütüphaneciliğimize girmiş olmasına karşın terim olarak meslek yazınına girmemiş olması,eksikliğimizin ne yönde ve nasıl olduğunu göstermesi yanında konunun önemini de belirlemektedir.

Konu ile ilgili kaynakçalı araştırma yapılırken yerli kaynaklarda "okuyucu istatistikleri",yabancı kaynaklarda ise "user statistics" ya da "reader statistics" başlığı altında bir araştırma yapılmış ancak yukarıda da belirtildiği gibi...

böyle bir terime rastlanmamıştır. Bunun üzerine yerli kaynaklarda, "okuyucu", yabancı kaynaklarda da "readers", "user", "clients", "borrowers", "customer" ve "library user" terimleri üzerinde inceleme sürdürülmüştür. Bu terimlerin de istenilen ölçüde yararlı olmaması nedeniyle daha geniş kapsamlı terimler ele alınmış ve "kütüphane istatistikleri", "library statistics" ve hatta "statistics" terimleri ile ilgili kaynakçalı araştırma yapılmıştır.

Araştırma sırasında dil birliğini sağlayabilmek amacıyla gerek meslek ve gerekse meslek dışı terim ve sözcükler TDK'nun "Türkçe Sözlük" ve "Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü" nün⁵ kabul ettikleri biçimde alınmış ancak bazı terim ve sözcüklerin anlamdaşları ayıraç(parantez) içinde verilmiştir.

Çalışma sırasında, "dayanak", "denek" ve "denek kütüphane" gibi sadece bu çalışmaya özgü bazı terimler sık sık kullanılmıştır. Çalışmanın daha iyi anlaşılmasını sağlamak için bu terimlerle neyin anlatılmak istendiğinin de açıklanması yararlı olacaktır.

"Denek", soruşturma için oluşturulan örneklem kümesinden soruşturmayı yanıtlayan kütüphanecilerin herbiridir. Bunların tümü ise "denekler" olarak nitelendirilmiştir.

"Denek kütüphane", çalışmayla ilgili en güncel bilgileri alabilmek ve en somut örnekleri verebilmek için seçilmiş olan Hacettepe Üniversitesi Tıp Merkezi Kütüphanesi (HÜK) dir.

"Dayanak" terimi ise herhangi bir konuda istatistik tutulurken, örneğin okuyucu istatistiği tutulurken o istatistiğe esas olan ögedir. Diğer bir tanımla sayımı yapılan ögedir. İstatistiksel deyimle "birim" in karşılığıdır.

Yukarıda belirtilen başlıklar altında "Türkiye Bibliyografyası", "Türkiye Makaleler Bibliyografyası", "Yeni Yayınlar" ve "Türk Kütüphaneciliğinin Bibliyografyası"⁶ gibi kaynakçalı ya-

nitler incelenmiştir. Bunlara ek olarak, basılmamış yapıtların da olabileceği ya da daha önce bu konuda bir araştırmanın yapılmış olabileceği kuşkularının giderilmesi için DTCKFB'nde yapılmış tezlerin basılı kaynakçası olan "Lisans Tezleri Bibliyografyası" ve "Türk Kütüphanecilik Bibliyografyası" adlı yapıtlar da incelenmiştir.

Taranan bu yapıtlardan, daha önce DTCKFB'nde "okuyucu istatistikleri ile ilgili iki tez çalışmasının yapıldığı saptanmıştır. Ancak bu çalışmalar daha çok istatistiklerin sayısal incelenmesini ve değerlendirilmesini konu edinmişler "okuyucu istatistikleri" terimine, istatistik tutma biçimine değinmemişlerdir.⁷

Taranan yabancı kaynaklar ise, "Library Literature", "Library and Information Science Abstracts" ve "Dissertation Abstracts" tır.

Konu için yapılan kaynakçal araştırma sırasında "okuyucu istatistikleri" terimini inceleyen kaynakların olmaması yalnız yurdumuzda değil çağdaş ülkelerde de bu konuya gerekli önem ve özenin gösterilmediğinin bir kanıtı olarak düşünülürse böyle bir araştırmanın yapılmasının yararlı olacağı açıklık kazanacaktır.

I. Bölüm'ün Dip Notları

- s.3.
1. Korum,Uğur. İstatistik. Ankara:Sevinç Matbaası,1972.
 2. Salverson,Carol A. "The relevance of statistics to library evaluation." College and Research Libraries. 30:4,1969, s.352.
 3. Yıldırım,Üstün."Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi" (Basılmamış A.Ü.DTCFKB bitirme tezi). Ankara,1968.
 4. Soruşturmayı yanıtlayan kütüphanelerin ad dizini için Bk.Çzl.:11.
 5. Türk Dil Kurumu. Türkçe sözlük. 6.bs. Ankara:Bilgi Basımevi,1974.
 - Yurdadoğ,Berin'U. Kitaplık bilim terimleri sözlüğü. Ankara:TDK,1974.
 6. Gökman,Muzaffer. Türk kütüphaneciliğinin bibliyografyası. Ankara:TKD,1964.
 7. Kayaalp,Güneş. "Türkiye genel kitaplıkları:Türkiye'deki kitaplıklarımızın son 14 yıllık gelişmesi,mevcut kitapların sınıflarına göre sayıları ve okuyucu miktarları üzerine istatistik verilere dayanan bir araştırma" (Basılmamış A.Ü.DTCFKB bitirme tezi). Ankara,1964.
 - Özsoy,İsmet. "Aydın İl Halk Kütüphanesi ve beş yıllık okuyucu ile bütçe istatistikleri".(Basılmamış A.Ü.DTCFKB bitirme tezi). Ankara,1965.

II. T A N I M L A R

"Okuyucu istatistikleri" teriminin tanımı ve uygulaması üzerindeki bu çalışmaya ışık tutacak bazı terimlerin öncelikle tanımlanmasında yarar vardır. Bir diğer deyişle, incelemeye tanımlardan başlamak daha uygun ve yararlı olacaktır.

Bu terimlerin başında kuşkusuz "okuyucu istatistikleri" terimi gelmektedir. "Okuyucu istatistikleri" nin yanlışlığını ortaya koyabilmek için bu terimin tanımsal bir incelemesinin yapılması gerekecektir. Çünkü, uygulamadaki yanlışlık tanımdan gelmektedir. Ancak konunun temelini oluşturan bu terimin tanımlanmasından önce "istatistik" ve "okuyucu" terimlerini tanımlamak daha uygun olacaktır.

1. İstatistik: Hiç kuşkusuz istatistik dendiği zaman kişinin aklına anlam taşıyan bir takım rakamlar geliyor. Rakamlara bu anlamı ilgili olduğu konular sağlıyor. Bu nedenle istatistik denildiğinde ilk akla gelen tanım "belirli bir konuda sayısal bilgiler veren rakamlar" dır. Örneğin, nüfus istatistikleri denildiği zaman nüfusa ilişkin nicel (kantitatif) bilgiler, yani rakamlar nitelendirilmiş oluyor. Bu rakamların bilinen rakamlardan ayrıcalığı, belirli bir olayın gözlenmesiyle, onun oylumu (hacmi), büyüklüğü, değeri hakkında olmalarından geliyor ki işte bu soy rakamlara "istatistik" ya da "sayılama" deniliyor.¹

İstatistiğin bu ussal (akli) ve kaba taslak tanımından sonra bilimsel olarak ele alınmasında, bilimsel tanımının yapılma-

sında yarar var.

İstatistik, bilimsel ve kısa olarak şöyle tanımlanmaktadır:

Örneklerin, özelliklerinin rakamla belirtilen değerine "istatistik" denir.²

Bu öz tanımın yanında kaynaklar "istatistiği" daha geniş olarak şöyle tanımlamaktadırlar:

1. İstatistik, kolektif hadiselerin müşahadesi ile elde edilen bilgilerin kemî şekilde işlenmesini temin ederek, bunlardan müteşekkil bir kütle için ilmi şekilde incelenmesini mümkün kılan bir tekniktir.³

2. Bütün bilim dallarında deney, düzenleme ve gözlem metodlarını, rakamları derleme, özetleme, anlamını belirtme ve rakamlara güven derecesini açıklama metodlarını, örneklerden elde ettiği sonuçları genelleştirme, örnekler arasındaki ilgileri araştırma metodlarını kapsayan bilim dalına veya bütün bilim dallarına yardımcı metodlar topluluğuna "istatistik", "istatistik metodolojisi" veya "istatistik metodları" denmektedir.⁴

Gerek ussal ve gerekse bilimsel olarak yapılan tanımlamalardan sonra bu tanımlara bağlı olarak istatistiği, çok ayrıntılı olmamak koşulu ile biraz incelemek ve istatistiğin kapsamına giren, konuya ilişkin bazı terimleri görmek yararlı olacaktır. Çünkü yapılacak bu kısa inceleme ileride "okuyucu istatistikleri" konusunun incelenmesine ışık tutacaktır.

İncelemenin başında, istatistiğin önemine biraz olsun değinilmiş ve istatistiğin toplumsal bilimlerde "deneyin" yerini tuttuğu belirtilmişti. Gerçekten de bilimsel araştırma yapılırken, doğal bilimlerde araştırma deneye dayanmaktadır. Ancak toplumsal bilimler için böyle bir olanak söz konusu değildir. En azından çok kısıtlıdır. Deney yapma zorunluluğu araştırmacıyı, varsayımlarını gözlemleri ile denemek zorunda bırakır. Gözlem sonuçları olan istatistikleri kullanarak yargılara varır.⁵

Ortak nitelikteki olayları konu edinen bütün bilimlerde gerçekleri ortaya çıkarmak bakımından istatistiğin büyük önemi vardır. Gerçekten istatistik bu bilimlerde hem olayların rakamlarla tanımlanmasında, hem de nedenlerinin ve diğer olaylarla ilişkilerinin sayısal çözümlenmesinde önemli bir yer tutar.⁶

İstatistiği, konuya yardımcı olabilmesi yönünden daha iyi açıklayabilmek için istatistiğe ilişkin bir kaç terime de değinmek gerekmektedir.

İstatistiğin, ortak olayların gözlem, inceleme ve çözümlenmesine yarayan bir teknik olduğu daha önce belirtildiğine göre istatistiksel çalışmalar, inceleme konusu olayın kavranabilmesi için gözlem ile işe başlamak zorundadır. Yani olayın toplu olarak incelenebilmesi için, ilkin nitelikleri saptamak yoluyla sayılması ya da ölçülmesi gerekir. Çalışmanın bu bölümüne, ilk bilgilerin toplanması anlamına gelmek üzere "derleme" ya da "rölöve" denilmektedir.

Derleme'den amaç, bir kütleyi oluşturan birimleri bir yandan saymak ya da ölçmek, diğer yandan bu birimlerden her birinin araştırılan nitelikler bakımından hangi sıkları içerdiklerini saptamaktır.⁷

Görüldüğü gibi bu tanım içinde, istatistiğin oluşturulmasında kaçınılmaz unsurlar olan "birim", "nitelik", "sık" gibi bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlardan sadece "birim" i incelemekle yetinecek, diğer kavramlara değinilmeyecektir. Çünkü bu kavramlardan sadece "birim" konumuzu ilgilendirmektedir.

Birim, "inceleme ve gözleme konu olarak alınan toplu olaylardan herbirine birim adı verilir" biçiminde tanımlanmaktadır.⁸

Birim, inceleme konusuna göre değişiklik göstermektedir.

Örneğin, nüfus sayımı yaparken birim insandır. Tarımsal sayımlarda her tanımsal işletme ya da ailelere ilişkin araştırmalarda her aile bir birim olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında doğum-ölüm konusunda yapılan bir araştırmada her doğum ya da ölüm, trafik kazalarının incelenmesinde her olay yine bir birim olarak değerlendirilmektedir.

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi "birim" in kesin olarak maddesel bir varlığa sahip olması gerekmiyor. Yani birim, "insan", "bina" gibi maddesel olabileceği gibi, "doğum", "ölüm" olayları gibi maddesel olmaya da biliyor.

Birim, yukarıda belirtildiği gibi maddesel olan ve maddesel olmayanlar diye iki çeşide ayrılabilirdiği gibi, "sürekli ve an-sızın olanlar", "bağımlı ve bağımsız olanlar" ve "gerçek ve gerçek olmayanlar" diye de bölümlenebiliyor.⁹

Birim'in çeşitlerini ayrı ayrı ele alıp incelemek yanlış değildir. Çünkü konumuz istatistiğin doğrudan doğruya kendisi, yani "istatistik yöntemi" değildir. İnceleme sırasında istatistiği bir yardımcı olarak kabullendiğimizden, daha önce de belirtildiği gibi sadece konumuza ışık tutacak, yardımcı olacak yanlarını incelemeyi sürdüreceğiz.

Bu nedenle, birimin sadece sonuncu sınıflama çeşidini ele alacağız ve onu inceliyeceğiz.

Daha önce de belirtildiği gibi birim, çeşitli biçimlerde bölümlendiriliyor. Bunlardan birisi de "gerçek ve gerçek olmayan" birimlerdir.

Edimsel (fiilî) olarak var olan birimler gerçek birimler diye adlandırılıyorlar. Bunun için birimin kesin olarak maddesel bir varlığa sahip olması gerekmiyor, olmuş ya da olmakta olan olaylar da gerçek bir birim oluşturabiliyorlar. Yani bina, insan, a-

ğaç v.b. birimler yanında doğum, ölüm, boşanma gibi birimler de birer gerçek birim olabiliyorlar. Bir birimin gerçek birim olması için tek koşul birimin gerçekten olmuş olmasıdır.

Edimsel olarak var olmayan, ama olabilme olasılığı olan olaylar da "gerçek olmayan birim" olarak nitelendirilirler. Örneğin, 52 kağıtlık bir iskambil destesinden, birbirinden değişik olmak üzere ikişer kağıt içeren pek çok sayıda örnek çekilebilir. İşte bu örneklerin her biri gerçek olmayan bir birim olarak nitelendirilirler.¹⁰

İstatistik, bu denli kapsamlı ve sağlam temellere dayanmasına karşın "tümüyle" doğru olarak kabul edilemez. Hatta, istatistiğin yalana dayandığı da ileri sürülmektedir. Örneğin, Disraeli yalanı üçe ayırmaktadır: yalan, kuyruklu yalan ve istatistik.¹¹

Kuşkusuz istatistiksel bilgilere yüzde yüz doğru gözü ile bakılamaz. Ama kesinlikle yalan olduğu da söylenemez. Sadece küçük birtakım yanlışlıklar ya da yanlışlar söz konusu olabilir. Bu da istatistiğin kötü kullanılmasından, daha doğrusu yanlış kullanılmasından doğan yanlışlıklardır ki bunlar bilimsel araştırmalarda büyük sakıncalar doğurabilirler.

İstatistiklerin yanlış yorumu ve kullanımı ile ilgili çeşitli nedenler vardır.¹² Ancak bunlar ortadan kaldırıldığı sürece istatistiklerin doğruluk derecesi artar.

2. Okuyucu: "Okuyucu" terimi, kütüphanecilik, hatta konuşma dilinde bir kütüphaneyi kullanan herhangi bir kimseye verilmiş bir addir ve kısaca "kütüphaneyi kullanan ya da kütüphaneden yararlanan kişi" olarak tanımlanabilir.

Ancak, "okuyucu" terimine kesin ve açık bir anlam verebilmek için bilimsel bir tanımının yapılması gerekir. Türk kütüphanecilik dilinde kütüphaneyi kullananlar için "okuyucu" deyimini

sık sık kullanıldığı halde, ne yazık ki kütüphanecilikle ilgili basılı kaynaklarda "okuyucu" sözcüğüne ve tanımına raslamak olanak dışıdır. Çünkü, sayıca az olan mesleksel danışma kaynakları bu sözcüğe kapsamalarında yer vermemişlerdir. "Okuyucu kartı",¹³ "okur danışmanı", "okur hizmetleri", "okur kartı"¹⁴ gibi terimlere yer vermelerine karşılık, tüm bu terimlerin temeli olan "okuyucu" terimine yer vermemeleri çok ilginçtir.

Genel danışma kitapları da "okuyucu" terimini almalarına karşılık, genel anlamda bir tanım vermişler, bunun yanında kütüphanecilik bilimindeki tanımını vermemişlerdir.¹⁵

Böylece, araştırma sırasında gerek genel ve gerekse mesleksel danışma kaynaklarında "okuyucu" terimine raslanmamış olması konunun ne derece önemsenmediğini göstermektedir.

Kütüphaneyi kullananlar için Türkçe'de sadece "okuyucu" terimi kullanılmasına karşın, yabancı dillerde aşağı yukarı aynı anlama gelen değişik terimler kullanılmaktadır. Örneğin, İngilizce'de "reader", "user", "client", "borrower" ve "customer" terimleri kullanılmaktadır.¹⁶ Bunlara ek olarak "patron" sözcüğü de okuyucu karşılığı olarak kullanılmaktadır.¹⁷

Fransızca'da, "usager", "lecteur", Almanca'da "leser", "benutzer", "benützer" terimleri "okuyucu" karşılığı olarak kullanılan terimlerdir.¹⁸

Belirtilen bu terimlerin tümü, kütüphaneyi kısmen ya da tamamen kullanan, sonuç olarak da kütüphaneyi kullanan kimseler yani okuyucular için kullanılan terimlerdir.

Örneğin, "borrower" bir kütüphanenin ödünç kitap verdiği kimse olmaktadır.¹⁹ "Clientele" bir kütüphaneyi kullananlara ve kütüphaneden ödünç kitap alanlara verilen addır. Özellikle, özel kütüphanelerin hizmet verdiği kimseler için kullanılmaktadır.²⁰

İncelenen yerli ve yabancı mesleksel danışma kaynaklarında "user" sözcüğüne çok sık raslanılmamıştır. Ancak, "user"ın tanımı iki ayrı biçimde yapılmaktadır: "Bir halk kütüphanesine kaydını yaptırmış kişi" ya da "bir halk kütüphanesini senede en az bir kez kullanan kişi" dir.²¹ Fakat genel olarak "Library user" diye kütüphanecilik yazınına geçmiştir. Aslında bu terim 14 Kasım 1970 de Paris'de yapılan UNESCO Genel Konferans'ında kabul edilen uluslararası bir terimdir ve "kütüphane hizmetlerinden yararlanan kişi" olarak tanımlanmaktadır. Aynı toplantıda sözü edilen diğer bir terim de "registered borrower" dir. Bu terim, kütüphane gereçlerini kütüphane dışında kullanmak için kütüphane ile anlaşmış, kütüphaneye kaydını yaptırmış kişi anlamına gelmektedir.²²

Aslında değişik sözcükler olsalar bile, bu terimlerin anlam yönünden büyük bir ayrıcalıkları yoktur. Çünkü, değişik olan anlamın kapsamının darlığı ya da genişliğidir. "Clientele" de, "borrower" da, "user" da en genel ve yaygın kullanılış biçimi olan "reader" sözcüğünün kapsamına girmektedir. Çünkü bazı kaynaklar, araştırmacıyı kullanılan diğer terimlerden "reader" terimine göndermektedir. Araştırma sırasında gerek kütüphanecilik yayın yaşamında ve gerekse danışma kaynaklarında en çok "reader" terimine raslanmıştır. Bu iki neden, en genel ve yaygın terimin "reader" olduğunu göstermektedir.

Okuyucu teriminin İngilizce'de en yaygın kullanılış biçimi olan "reader" sözcüğü şu anlama gelmektedir: "Kütüphane gereçlerini kullanan kişi".²³

Bir diğer kaynak da şöyle tanımlıyor "reader" terimini: "Yazılı gereçleri bir kütüphane içinde kullanan kişi". Ancak, ödünç veren kütüphanelere üye olan kimselerin genellikle ödünç alıcı (borrower) olarak adlandırıldığı da belirtiliyor.²⁴

Tüm bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi gerek yerli dilde gerek yabancı dilde olsun "okuyucu" her ne biçimde olursa olsun "kütüphaneyi kullanan kişi" anlamına gelmektedir.

Kütüphanecilik yazınındaki bu çeşitli tanımların dışında, bir yerde konunun uygulayıcıları olan kütüphanecilerin "okuyucu" terimi ile ilgili görüşleri de birkaç noktada toplanıyor. Konu ile ilgili olarak yapılan soruşturmaya katılanların küçük bir kısmı, %8.51 i "kütüphaneye gelen herkesin okuyucu" olduğunu belirtirken, %89.36 gibi büyük çoğunluğu "kütüphaneden yararlanan herkesin okuyucu" olduğu görüşünü savunmuştur. Bu iki görüşün dışında bir görüşe göre de "kütüphane türüne göre, kütüphanenin hizmet vermesi gereken toplumun tamamı" okuyucu olmaktadır (Bk. Çzl.:7).

Görüldüğü gibi kütüphaneciliğin memleketimizdeki uygulayıcıları olan kütüphanecilerin bir kısmı okuyucuyu değişik biçimlerde yorumluyorlar. Aralarında büyük oran ayrılıkları olmasına karşın "okuyucu" teriminin üç ayrı biçimde tanımlandığını söylemek yanlış olmaz.

Tüm bunlardan elde edilen sonuçlara göre, yani gerek meslek yazınından ve gerekse meslektaşların düşüncelerinden ve uygulamalarından edinilen sonuçlara göre "okuyucu, kütüphaneyi kullanan kişi" olarak tanımlanabilir.

3. Okuyucu İstatistiği: Okuyucu istatistiği terimi üzerinde yeterli incelemeyi yapabilmek için bir tanımını yapmak ve incelemeyi bu tanımın ışığı altında sürdürmek uygun olacaktı. Ancak, "okuyucu" teriminde karşılaşılan güçlük burda da kendini göstermiştir. Tüm araştırmalara karşın, taranan kaynaklarda böyle bir terime ve tanımına raslanmamıştır. Hatta, kütüphane istatistikleri konusunda ciddi çalışmalar yapan UNESCO bile 12 Ekim-14 Kasım 1970 tarihleri arasında "Kütüphane İstatistikleri Uluslara-

rası Standardizasyonu" ile ilgili olarak Paris'de yaptığı toplantıda bu konuya değinmemiştir.²⁵ Bu nedenle okuyucu istatistiklerinin şimdiki anlamda kesin ve bilimsel bir tanımını yapmak oldukça zordur. Ancak, "okuyucu istatistikleri" denildiğinde "bir kütüphaneyi kullanan okuyuculara ilişkin sayısal bilgiler" in akla geldiği de bir gerçektir. Uygulamalara, kütüphane istatistikleri veren kaynaklara dayanılarak çıkartılabilecek en iyi tanım bu olmaktadır. Çünkü, okuyucu istatistikleri konusunda sayısal bilgi veren kaynaklar bu bilgileri okuyucuların cinsiyetine, yaş, meslek, eğitim durumlarına göre bölümlenmekte, ayrıca toplam okuyucu sayısını verdiğini belirtmekte ve göstermektedirler.²⁶ Bu da, biraz önce verilen tanımı bir ölçüde doğrulamaktadır.

Kütüphanelere ilişkin sayısal bilgiler tutulmaya başlandığından bu yana "okuyucu istatistikleri" de tutuluyor olmasına karşın kütüphane istatistiklerinin asal konuları içine alınmamıştır. Örneğin, kütüphane istatistikleri denilince ilk önce düşünülen konular çalışan (personel), kitap, gereç (materyal) giderleri, derme (kolleksiyon) ve dolaşım büyüklüğü ve çalışanların çeşidi gibi konular oluşturmuştur.²⁷ Kütüphane istatistikleri ile ilgili olarak yayınlanan ilk kaynakta da yine aynı konuya ilişkin bilgilerin olduğu belirtilmektedir.²⁸

İncelemeler, araştırmalar bunu bir tek nedene, parasal olanak edinebilme nedenine bağlamaktadır. Çünkü, kütüphaneler, dermelerin içerikleri, çalışanların durumu, diğer kütüphane gereçleri ile ilgili sayısal bilgiler tutmak zorundadırlar ki kütüphaneye sağlanmış parasal olanakları nereye ve nasıl harcadıklarını gösterebilsinler ve gelecek yılların bütçesi için gerekçe sunabilsinler.²⁹ İstatistiklerin, uygun yer ve süreçte kullanıldıkları sürece salt düşünce olarak değil, uygulamada da kütüpha-

nelere anapara(sermaye) sağlayacağı düşüncesi yaygın bir görüş olarak ileri sürülmektedir.³⁰

"Kütüphane istatistikleri" düşüncesi ilk kez yüz yıl önce 1853 de istatistikçiler tarafından ortaya atılmıştır ve bu düşünce aynı yıl Brüksel'de,Uluslararası İstatistik Kongresi'nde tartışılmıştır.³¹

Kütüphanelerle ilgili ilk sayısal bilgiler 1870 yılından önce toplanmış ve aynı yıl yayınlanmıştır."The Report of the Commissioner of Education Made to the Secretary of the Interior for the Year 1870,Washington,GPO,1870" adlı kılavuz kitap,ilk resmi basılı kütüphane istatistikleridir ve aynı zamanda bu konudaki çalışmalara da bir başlangıç olmuştur.161 kütüphaneyi kapsayan bu öncü yayında,kütüphanelerin adı,cografi konumu,kuruluş tarihi,cilt olarak kitap sayısı ve yine cilt olarak yıllık kitap artışına ilişkin bilgilerin olduğu belirtilmektedir.³²

Kütüphane istatistikleri ile ilgili çalışmalar son yüz yıl içinde önemli derecede ilerlemiştir.Bu yüzyıl,istatistiksel gelişme yönünden dört döneme ayrılıyor:³³

1. 1870-1937:Araştırma dönemi
2. 1938-1956:Gelişme dönemi
3. 1957-1965:Genişleme dönemi
4. 1966- -- :Geleceğe yönelik dönem.

Kütüphane istatistikleri konusu,bir düşünce olarak ortaya atıldığından bu yana çeşitli toplantılarda ele alınmış ve geliştirilmesi konusunda yoğun çalışmalar yapılmıştır.³⁴

Brüksel'de yapılan ilk kongreden sonra,Floransa'da 1967 yılında 6.Uluslararası İstatistik Kongresi yapılmış ve bu kongrenin gündemine kütüphane istatistikleri konusu önerilere uyularak alınmıştı.Kongre,istatistiklerin uluslararası karşılaştırılabilirliğini sağlamak için ulusal istatistiklerin tek

biçimde tutulmasını sağlamayı amaçlamıştı.1876 yılındaki kongrede ise iki amaca ulaşılmıştı.Bunlardan birincisi resmi istatistiklerin gerçekleştirilmesi,ikincisi de standart istatistik biçimlerinin geliştirilmesi idi.

1930 lara değin gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda kütüphaneciler istatistik bilgisine sahip değillerdi ve bu konuda başvuracakları bir uzmandan da yoksundular. 20.yüzyılın ortalarında birçok gelişmiş ülke,bazı konularda kütüphane istatistikleri tutmuşlar ve bunları yayınlamışlardır.1926 da yapılan ortak toplantıda Uluslararası İstatistik Derneği(International Statistics Association) ve Düşünsel İşbirliği Uluslararası Kurumu(International Institute of Intellectual Co-operation) uluslararası düzeyde kütüphane istatistiklerinin genel sorunlarını kamu oyuna sunmuşlardı.Ancak bu toplantıda sunulan öneriler elle tutulan bir sonuç vermedi.Bununla birlikte 1932 de Kütüphane Dernekleri Uluslararası Birliği (IFLA),kütüphane istatistiklerinin tutulması için bir program hazırlayacak bir alt kurul kurdu.Fakat ne çeşit bilgi toplanacağı konusunda kesin bir anlaşmaya varılamaması ve uygulama işini üzerine alacak bir kurulun eksikliği nedeniyle hiçbir çalışma yapılamamıştır.

1930 ve1940 yılları arasında istatistik konusundaki uluslararası birlik Uluslar Birliği(League of Nations)'nin çabalarıyla sürdürülmüştü.İkinci Dünya Savaşı sırasında,istatistiksel birliği de içeren uluslararası çalışmalara bir durgunluk geldi.1946 dan sonra,Birleşmiş Milletler,özel alanlarda geliştirdiği çeşitli ajanslarla uluslararası istatistik çalışmalarını sürdürdü.

Kütüphane istatistikleri konusundaki çalışmalar,1950 den sonra UNESCO'nun çabalarıyla daha verimli ve yoğun bir döneme girmiştir.UNESCO'nun bu çalışmalarını tarihsel bir gelişim içinde

şöyle özetliyebiliriz:

1950 yılında, UNESCO bir istatistik servisi kurdu ve ilk programına kütüphaneleri aldı. UNESCO bunu gerçekleştirirken, çeşitli ülke kütüphaneleri arasında uluslararası karşılaştırmayı sağlayacak standartlaşmaya olan gereksinimini düşünüyordu. 1950 yılına ilişkin bilgileri kapsayan UNESCO'nun ilk kütüphane istatistikleri 1952 yılında yayınlanmıştı. 1953 de UNESCO, "Availability and comparability of library statistics (doc. Unesco/STR/13, Paris, 8 June 1953)" adı altında bir rapor ortaya çıkardı. Bu raporda, uluslararası işbirliği için bazı öneriler sunuluyordu.

IFLA, konuyu 1953 de Viyana'da yaptığı toplantıda tartıştı ve önerileri yorumlamaları için üyelerine dağıttı. 14 üye bazı düzeltmeler yaparak yeni öneriler sundular. Tüm bu çalışmalara dayanarak UNESCO, "Standardization of statistics concerning libraries and book production" adı altında bir rapor hazırladı. IFLA 1954 de Zagreb'de yaptığı toplantıya konuyu yeniden getirdi. 1955 de Brüksel'de yapılan toplantıda onaylanan rapor, aynı yıl ve aynı adla UNESCO tarafından onaylandı.

UNESCO, o zamana değin iki yılda bir yapılan kütüphane istatistikleri çalışmasının 1955 ten önceki ikinci çalışmasını yönetti ve 1959 da "Statistics in libraries (doc. Unesco/ST/S/3, March 1959)" adında bir rapor yayınladı. Bu rapor, ülkeden ülkeye değişiklik gösteren "kütüphanelerin sınıflandırılması ve tanımlanması" konusunda önemli yorumlar yapan 117 ülkeye ilişkin bilgiler veriyordu.

1960 dan sonra, yine UNESCO kütüphane istatistiklerinin standartlaşması konusunda gerekli aşamayı yapamamış ülkeleri içeren ve istatistiklerin niteliğini düzeltmeyi amaçlayan çalışmaları yönetti.

1963 de ise kütüphane istatistikleri konusunda IFLA ile UNESCO'nun işbirliğinin daha da yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yıl içinde IFLA konu ile ilgili birkaç öneriyi Sofya toplantısında ileri sürdü.

1964 Roma toplantısında IFLA önerisini yineledi. Aynı yıl UNESCO, Paris'te yapılan süreli yayınlar ve kitap üretimi ile ilgili bir toplantı ile ilgilendi.

Yine bu yıl içinde kütüphane istatistikleri ile ilgili önerilerin birkaçı Uluslararası Standartlar Örgütü (International Organization for Standardization)'nin Budapeşte'de yapılan toplantısında görüşüldü ve belgebilim (dokümantasyon) ve kütüphanecilikte yaygın terminolojiyi standartlaştırmada etkin olan zorluklar tartışıldı. UNESCO'nun bir komitesi, kendisine önerilen ortak çalışmadan elde edilen sonuçların çabuk toplanması ve standartlaşma konusunda bir taslağın oluşturulması için IFLA ile birlikte çalıştı. Bu kurul, ilki Mayıs 1967 de Hague'de ve ikincisi Ağustos 1968 de Paris'de olmak üzere iki toplantı yaptı. IFLA ve ISO'nun yıllık toplantılarından sonra, toplantı sonuçları üyelerin bilgisine sunulmuş ve "The International standardization of library statistics (doc.COM/MD/6, 10 July 1969)" adıyla bir yayında toplanmıştı. Bu rapor, 1968 de ISO ve IFLA tarafından ortaklaşa yayınlanmıştı.

Ekim 1967 de yapılan 14. UNESCO Genel Toplantısı'nda kütüphane istatistiklerinin uluslararası standartlaştırılması konusunda bir ön çalışma yapması için genel yönetmen görevlendirilmişti.

1968 de Frankfurt'ta yapılan toplantıda IFLA konu ile ilgili olarak çeşitli istekleri görüştü, Kütüphane standartlarının gittikçe beliren önemi ve kütüphane istatistiklerindeki yerini

gözönüne alarak Kütüphane İstatistikleri Kurulu (Committee on Library Statistics) adına standart sözcüğünün eklenmesine karar verdi. Aynı zamanda, UNESCO Bulletin for Libraries'de istatistiklere ayrılmış özel bir sayfada istatistiksel değerlendirmenin yapılması ve konu ile ilgili olarak bir el kitabının hazırlanması gerektiğini bildirdi.

15. toplantısında UNESCO, kütüphane istatistiklerine uluslararası düzeyde bir düzen vermek konusunu üzerine aldı. Sonuçta "International Standardization of Library Statistics" adlı bir rapor hazırladı ve görüşlerini almak için üye devletlere yolladı.

UNESCO, 1970 yılında da çalışmalarını sürdürdü. Uluslararası kütüphane istatistiklerinin standartlaştırılması ile ilgili taslak önerinin görüşülmesi için devlet uzmanlarından kurulu özel bir kurul kurdu. Bu kurulun 19-28 Mayıs tarihleri arasında düzenlediği toplantıya 47 ülke 73 delege ile katıldı. Ayrıca 7 uluslararası kuruluş 8 gözlemci ile toplantıda temsil edildi. Toplantı sonunda 1970 yılında Paris'te yapılan toplantıda benimsenen öneri taslağını da içeren raporu kurul oy çokluğu ile onayladı. Bu standartlar genel ve özel öğütlemeler (tavsiyeler) olmak üzere ikiye ayrılmıştı.³⁵

Genel öğütlemeler, uluslararası istatistiklerin her üç yılda bir toplanmasına ve gerekli bilgilerin bir yıl önceden verilmesine ilişkin istekler ve bunun yanında ne çeşit bilgilerin nasıl tutulacağına ilişkin bilgileri içeriyordu.

Özel öğütlemelerde ise metinde kullanılmış bazı terimlerin tanımları veriliyordu. Bu tanımsal bilgiler üç kümede ele alınmıştı. Birinci bölümde kütüphaneler, kütüphanelerin yönetim birimleri, ikinci bölümde kütüphanelerin bölümlenmesine ve üçüncü bölümde de istatistiksel bilgilere ilişkin tanım ve açıklama-

lar bulunmaktaydı.

Görüldüğü gibi "okuyucu istatistikleri" teriminin araştırmaya ışık tutacak bir tanımı henüz yoktur. Böyle bir tanımın olmaması sorunun doğmasının ana nedenidir. Çünkü bunun uygulayıcılarına ışık tutacak bir tanım, bir kural yoktur.

Uygulayıcı durumunda olan kütüphanecilerin konu ile ilgili görüşleri ise üç noktada toplanmaktadır: deneklerin %17.02 si "okuyucu istatistikleri" ni "bir kütüphanenin okuyucu sayısını gösteren sayısal bilgiler", %27.66 sı "bir kütüphanenin kullanılma sayısını gösteren sayısal bilgiler" ve %55.32 si de "kütüphanenin okuyucu ve aynı zamanda kullanılma sayısını gösteren sayısal bilgiler" olarak tanımlamışlardır (Bk. Çzl.:7).

Soruşturma sonuçları göstermektedir ki memleketimizde uygulama alanında "okuyucu istatistikleri"nin tanımı ya da ne olduğu konusunda tam bir birlik ve hatta bir bilgi yoktur. Her uygulayıcı terimi kendine göre tanımlamakta, daha doğrusu yorumlamakta ve uygulamaktadır. Bu olayı doğal olarak "okuyucu istatistikleri" teriminin yerli ve yabancı mesleki kaynaklarda yer almamasına, dolayısıyla konunun önemsenmemiş olmasına bağlıyabiliriz.

II.Bölüm'ün Dip Notları

1. Gürtan,Kenan. İstatistik ve araştırma metodları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi,1974. s.3.
2. Kutsal,Alâattin - Muluk,Zehra. Uygulamalı temel istatistik. Ankara:Hacettepe Üniversitesi,1972. s.3.
3. Gürtan. a.g.e. s.8.
4. Kutsal. a.g.e. s.12.
5. Korum,Uğur. İstatistik. Ankara:Sevinç Matbaası,1972. s.3.
6. Gürtan. a.g.e. s.12.
7. Gürtan. a.g.e. s.21.
8. Gürtan. a.g.e. s.22.
9. Gürtan. a.g.e. ss.22-5.
10. Gürtan. a.g.e. ss.24-5
11. Huff,Dorrell. How to lie with statistics. New York:W.W.Norton and Comp.,1954. s.1.
12. Korum. a.g.e. ss.4-6.
13. Alpay,Meral. Kütüphanecilik terimleri. İstanbul:Edebiyat Fakültesi Basımevi,1973. s.61.
14. Yurdadoğ,Berin U. Kitaplıkbilim terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu,1974. s.51.
15. Türk Dil Kurumu. Türkçe sözlük: 6.bs. Ankara:Bilgi Basımevi, 1974. s.611.
"Meydan-larousse.Büyük lûgat ve ansiklopedi". İstanbul:Meydan Yayınevi,1969-1973. 9.c.,ss.505-6.
16. Atkinson, Frank. Librarianship an introduction to the profession. London:Clive Bingley,1974. s.38.
17. Lemaitre,H. - Thompson,A. - Şenalp,Leman. Dört dilde kütüphanecilik terimleri sözlüğü. Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi,1959. s.73.
18. Lemaitre. a.g.e. ss.72-3.
19. Thompson,Elizabeth H. A.L.A.glossary of library term with selection of term in related fields. Chicago:A.L.A.,1943. s.18.
20. Thompson. a.g.e. s.32.
21. Evans,Charles. Middle class attitudes and public library use. Littleton:Libraries Unlimited,1970. s.13.
22. Schick, Frank L. "The international standardization of library statistics". Unesco Bulletin for Libraries. 25(1) Jan-Feb.1971. s.8.
Evans. a.g.e. s.47.
23. Landau,Thomas. Encyclopedia of librarianship. 3rd ed. London:Bowes and Bowes,1966. ss.381-2.
Thompson. a.g.e. s.110.

24. Harrod, Leonard Montague. The librarians' glossary of terms used in librarianship and the book crafts and reference book. London: Andre Deutsch, 1971. s.534.
25. Schick. a.g.e. ss.7-11.
26. Devlet İstatistik Enstitüsü. Milli eğitimde 50 yıl:1923-1973. Ankara; DİE Matbaası, 1973.
27. Salverson, Carol A. "The relevance of statistics to library evaluation". College and Research Libraries. 30(4) 1969. s.352.
28. Schick, Frank L. "Library statistics: a century plus". American Libraries. 2:Jl.1971. s.727.
29. Schick. Bk.22 nolu dip notta a.g.e. s.8.
30. Schick. Bk.28 nolu dip notta a.g.e. s.727.
31. Schick. a.g.e. s.727.
32. Schick. a.g.e. s.727.
33. Schick. a.g.e. s.727.
34. Schick. Bk.22 nolu dip notta a.g.e. ss.2-7.
35. 1970 yılında yapılan UNESCO toplantısında onaylanan ve kütüphane istatistiklerinin standartlaştırılması konusunu içeren rapora değgin ayrıntılı bilgi için 22 nolu dip notta belirtilen kaynağa bakılabilir.

III. U Y G U L A M A

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi "okuyucu istatistikleri" teriminin açık bir tanımının ve nasıl tutulacağına ilişkin kuralların bulunmaması uygulamada aksaklıkların doğmasına neden olmuştur. Bu nedenle uygulayıcılar uygulama sırasında kendilerine göre bir yöntem bulmuşlar ve uygulamışlardır. İstatistiğin en önemli noktası olan dayanağın, yani istatistiksel deyişle "birim" in değişik alınması sonuçtaki çelişkileri ve sorunu yaratmıştır.

1. Dayanaklar: Herhangi bir konuda bir istatistik tutulurken istatistiği oluşturacak bir "birim" in, inceleme sırasında kullanılan terimle bir "dayanağın" bulunması gerekmektedir. Bugünkü uygulama içinde bu dayanağın ne olduğunu ve ne olması gerektiğini saptayabilmek için soruşturmada bu konuya ilişkin sorular da sorulmuştur. Bu sorularda, okuyucu istatistiklerine dayanak olabilecek dört seçenek gösterilmiş ve bunların dışında ne gibi seçeneklerin olabileceği de soruşturmaya katılanların kendilerine bırakılmıştı (Bk. Ek.: I. soru: 11-12). Seçenekler, anlamları ve deneklerin seçimleri şöyle idi:

a). Kütüphaneye giren herkes dayanaktır. Bu tür istatistiksel yöntemle, genellikle kütüphaneye giren herkes okuyucu olarak kabul edilmekte ve istatistiğe geçirilmektedir. Oldukça ilkel bir yol olan bu yöntemde, kütüphaneye gelen kimse- nin niye geldiğine önem verilmeksizin, yani kütüphaneye yararlan-

maya mı geldiğine bakılmaksızın okuyucu olarak kabul edilmektedir.

Deneklerin çok az da olsa bir kısmı istatistiklerin bu yolla tutulması gerektiğini savunmuşlardır. Böyle düşünen deneklerin oranı %8.51 dir. Ancak, uygulama alanında bu oranın daha da arttığı görülmüştür. Deneklerin, %8.51 i okuyucu istatistiklerine kütüphaneye giren herkesin dayanak olması gerektiği düşüncesinde olduklarını belirtirken, %10.64 ü de böyle bir uygulama içinde olduklarını belirtmişlerdir (Bk. Çzl.:8).

b). Kütüphaneye giren her okuyucu dayanaktır.

Bu yöntemde de ilk seçenekten ayrı olarak kütüphaneye gelenin okuyucu olup olmadığına, yani kütüphaneyi kullanıp kullanılmıyacağına özen gösterilmektedir. Ancak bu özen bazan yüzeysel olmakta, sadece kütüphaneye girenlerin yüzüne bakılarak okuyucu olup olmadığına karar verilmektedir. Bu yöntemi uygulayan kütüphanelerde okuyucular tanındığından ya da okuyucu olduğunu belirten özel simgeler belirlendiğinden ayırım genellikle bu yolla yapılmaktadır. Örneğin, inceleme sırasında denek kütüphane olarak alınan HÜK'nde böyle bir yöntem uygulanmaktadır. Bazan da, kimlik kartı, öğrenci kartı ya da Milli Kütüphane'de olduğu gibi kütüphaneye üye kartı denetimi ile okuyucunun kütüphaneye geliş amacı saptanmaktadır.

Yapılan soruşturmaya verilen yanıtlar, en çok bu yöntemin okuyucu istatistiklerine dayanak olduğunu göstermektedir. Kütüphaneye gelen her okuyucunun dayanak olması gerektiğini düşünenlerin oranı %59.57 iken, bu düşüncüyü uygulayanların oranı da %36.17 dir (Bk. Çzl.:8).

c). Okuyucu(üye) kartları dayanaktır. Bu seçeneğe göre, kütüphaneye kaydını yaptırmış ve bir kütüphane kartı edinmiş okuyucular istatistiğe geçmektedir. Yani burda asal olan okuyucu değil, okuyucunun kütüphanedeki kayıdır.

Bu yöntemle istatistik tutan ve tutulması gerektiğini savunan kütüphanecilerin sayısı oldukça azdır.Soruşturmaya katılan deneklerin %6.38 inin bu görüş ve uygulama içinde oldukları görülmüştür(Bk.Çzl.:8).

d). Ödünç verilen kitaplar dayanaktır.Bu yöntemde de dayanak okuyucu değildir,sadece ödünç verilen kitaplar dayanak olmaktadır.

Soruşturma sonucu elde edilen bilgilere göre bu yöntem, en çok kullanılan yöntemlerden biri olmaktadır.Kütüphanecilerin %21.28 i bu yöntemi uygulamakta,ancak %8.51 i de uygulanması gerektiği noktasında birleşmektedirler(Bk.Çzl.:8).

e). Diğer dayanaklar.Bundan amaç soruşturmada belirtilen seçeneklerin dışında başka dayanakların olup olmadığını ve varsa neler olduğunu öğrenmektir.Soruşturmadan çıkan sonuçlar başka dayanakların da olduğunu göstermiştir.Ancak bunlar farklı dayanaklar değildir.Sadece soruşturmada belirtilen dayanakların birden çoğunun birlikte uygulanması sonucu ortaya çıkan dayanaklardır.Bunlar da şöyle sıralanabilir:

1.Okuyucu(üye) kartları ve ödünç verilen kitaplar dayanaktır.Bu yöntemin uygulandığı kütüphanelerde,kütüphaneye kaydını yaptırmış okuyucuların kartlarından elde edilen sayısal bilgilerle,ödünç verilen kitapların sayısal bilgilerinin toplamı okuyucu istatistikleri olarak verilmektedir.

2.Kütüphaneye giren her okuyucu ve ödünç verilen kitaplar dayanaktır.Burda da yine iki ayrı yerden sağlanan bilgiler okuyucu istatistiği olarak verilmektedir.

3.Kütüphaneye giren herkes,okuyucu(üye) kartları ve ödünç verilen kitaplar dayanaktır.Bu yöntemde de bir kütüphanede tutulan üç ayrı istatistikten elde edilen sayı-

sal bilgiler okuyucu istatistiği olarak kabul edilmektedir.

4.Kütüphaneye giren herkes,her okuyucu, okuyucu(üye) kartları,ödünç verilen kitaplar ve danışma bölümüne sorulan sorular dayanaktır.Bu yöntemde göre de soruşturmada öne sürülen 4 dayanağa ek olarak danışma soruları da alınıyor ve bu beş ayrı yerden alınan rakamların toplamı okuyucu istatistiği olarak nitelendiriliyor.

Soruşturmanın "e" seçeneğini değişik yanıtlar vererek de olsa yanıtlıyanların sayısı oldukça çoktur.Örneğin,dayanağın yukarıda belirtilen seçeneklerden birinin olması gerektiğini belirtenlerin oranı %17.03 iken,böyle bir uygulama içinde olanların oranı ise %25.53 dür.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse,gerek düşünce ve gerek uygulamada en gözde yöntem "kütüphaneye giren her okuyucunun" dayanak olarak alındığı yöntemdir.İkinci olarak da değişik dayanaklar,daha doğrusu birkaç dayanağın birden kullanıldığı yöntem gelmektedir.Bunları,sırayla ödünç verilen kitapların,kütüphaneye giren herkesin ve okuyucu(üye) kartlarının dayanak olarak alındığı yöntemler izlemektedir.Bu da gösteriyorki okuyucu istatistikleri için çok çeşitli dayanaklar kullanılmaktadır.

Konunun ilginç yanı ise düşünülen yöntemle,uygulanan yöntemler arasında büyük farkların olmasıdır.Gerçi düşünce olarak da uygulamada da aynı yöntemlerin aynı sırada oldukları görülmektedir ama sayı ya da yüzde olarak aralarında büyük ayrılık vardır.Örneğin,okuyucu istatistiklerine kütüphaneye giren her okuyucunun dayanak olması gerektiğine inananlar %59.57 oranında olduğu halde uygulamada bu oran %36.17 ye düşmektedir(Bk. Çzl.:8). Bu da düşünülen yöntemlerin istenilen ölçüde uygulanmadığını göstermektedir.

Soruşturmaya katılan denek kütüphanelerde uygulamanın nasıl olduğunu değilse bile neye dayandırıldığını kısa olarak gördük. Konunun bir de denek kütüphane olarak alınan HÜK'nde nasıl olduğunu, yani okuyucu istatistiklerinin bu kütüphanede nasıl tutulduğunu görmekte araştırmaya yardımcı olması bakımından yarar var.

Biraz öncede belirtildiği gibi HÜK'nde, okuyucu istatistiklerinin dayanağı soruşturma sorusunun ikinci seçeneğini oluşturan "kütüphaneye giren her okuyucu" dur. Kütüphaneye giren kimsenin okuyucu olduğu, daha önce de belirtildiği gibi çok ilkel bir yöntemle, kişilerin yüzüne bakılarak belirlenmektedir. Dışarıdan gelen, yani üniversite dışından gelen kimseler de zaten kendileri kütüphaneyi kullanmak istediklerini belirtmek için istatistiğin tutulduğu, aynı zamanda giriş-çıkışın denetlendiği masada çalışan görevliye başvurarak kimliklerini bırakmaktadırlar. Yani yabancı okuyucular zaten kendilerini belirtmektedirler. Üniversitede çalışanlar ise görevlinin yüze, giysiye ve niyete bakarak yaptığı değerlendirme sonucu okuyucu olarak kabul edilmekte ya da edilmemektedir.

HÜK'nde istatistik tutulurken bir çizelge kullanılmaktadır (Bk. Ek.: II). Bu çizelgede, kütüphanenin açık olduğu süre 8.30-12.00, 12.00-17.00, 17.00-22.00, 22.00-24.00 arasında olmak üzere 4 dilime ve okuyucularda mesleklerine ya da çeşitlerine göre doktor, hemşire, öğrenci, öğretim üyesi, memur ve dışardan gelenler olmak üzere 6 kümeye ayrılmıştır.

Belirtilen saat dilimleri içinde gelen okuyucular hangi okuyucu kümesi içine giriyorlarsa oraya bir çizgi çizilmektedir. Ancak okuyucuların sınıflanması, görevlinin okuyucuyu tanımasındaki güvenine, okuyucunun giysisine ve yüzüne bakıp verdiği karara

göre yapılmaktadır.Örneğin,kütüphaneye gelen bir profesör,eğer görevli tarafından tanınıyorsa öğretim üyesi sınıfına sokulmakta, eğer tanınmıyorsa görünüşüne göre bir karara varılmaktadır.Aslında görevlinin kararını doğrulayacak kesin bir dayanak olmamasına karşın,okuyucularla sıkı ilişkide olması görevlinin doğru karar vermesini bir ölçüde sağlayabilir.Ancak yine de güvenilir bir karar olmaktan uzaktır.

Bir diğer sorun da,her giren okuyucu için kesin bir çizgi çizmekte gösterilen ilgisizliktir.

Kısaca belirtmek gerekirse HÜK'nde okuyucu istatistikleri kütüphaneye giriş kapısı yanında denetim masasındaki görevli tarafından yapılmakta,bu istatistiklerin doğruluk derecesi görevlinin bu işe gösterdiği özene,okuyucuları tanımaktaki becerisine ve tüm bu işleri yapabilmek için bulacağı süreye bağlıdır.

Bu yöntemle tutulan istatistikten elde edilen rakamlar sadece okuyucu sayısını öğrenme amacını taşımakta,onun dışında hiçbir amaçla kullanılmamaktadır.

2. Yanlışlıklar ve Örnekler: II.Bölümde ayrıntılı bir biçimde ele alınan "okuyucu" ve "okuyucu istatistikleri" teriminin yapılmış tekbiçim(standart) bir tanımının olmaması söz konusu istatistiklerin yanlış tutulmasının ilk nedeni olmaktadır.Soruşturma sonuçları göstermiştir ki bu iki terim uygulayıcılarca değişik biçimde tanımlanmaktadır.Tekbiçim bir tanımının yapılmış olması,kütüphanecileri değişik tanımlara,değişik yorumlara yöneltmiştir.Doğal olarak,bu değişik tanımlar değişik uygulamalar getirmiş ve bunun sonucu olarak da istatistiksel yanlışlıklar ortaya çıkmıştır.

İkinci bir neden de,"okuyucu istatistikleri" teriminin böylesine değişik biçimlerde tanımlanmasına ve uygulanmasına

karşın uygulayıcıların tuttıkları istatistiğe açıklık getirici tanımlardan kaçınmış olmalarıdır.

Biraz önce de belirtildiği gibi, okuyucu istatistiklerinin dayanağı çok ve çeşitlidir. Örneğin, kütüphaneye giren herkesten, ödünç verilen kitaplara değin olan seçeneklerden biri, bazen birkaçı dayanak olarak alınmaktadır. Böyle bir uygulamada bulunan kütüphaneci ya da kütüphaneler dayanaklarının ne olduğunu tanımlamış olsalardı yanlışlığı bir ölçüde gidermiş, bu istatistiği kullanılacaklara da yardım etmiş olacaktı.

Çünkü, istatistiklerin doğruluğu ve karşılaştırılabilirliği ancak tanım ve kapsamlarının belirlenmesi ile mümkün olabilmektedir. Tanım ve kapsam değişiklikleri istatistiklerin yanlışlığına neden olmaktadır.¹ Örneğin, Türkiye'de çeşitli nüfus sayımlarında çalışma çağındaki nüfus tanımı birbirine uymaz. Çalışma çağıının 15-64 yaşlar arası olduğu bir sayım ile 7-64 arası olduğu bir sayım sonuçlarının karşılaştırılması ya da aynı amaç için kullanılmaları olanaksızdır. Ancak tek tek yaşlar gözönüne alındığında bilginin değerlendirilmesi mümkündür.

Buna göre, kütüphaneye giren herkesin dayanak alındığı bir okuyucu istatistiği ile, ödünç verilen kitapların dayanak olarak alındığı bir okuyucu istatistiğini karşılaştırmak, aynı amaçla kullanmak olanaksız olmaktadır. Oysa bugünkü uygulamada dayanakların tanımı yapılmadığından böyle bir karşılaştırma yapma dolayısıyla da yanlışlığa düşme olanağı çoktur.

Değişik de olsa, istatistiklerin tanımlarının yapılması ya da kapsamlarının belirlenmesi aynı kapsamlı istatistiklerin seçilmesini sağlamak yönünden yararlı olacaktır. Eğer, değişik anlamda da olsa, tutulan okuyucu istatistiklerinin tanımları yapılmış olsaydı, yani kapsamı belirtilmiş olsaydı değerlendirilmesi daha

kolay olacak ve yanlışlığının bir ölçüde önüne geçilmiş olunacaktır.

Böylesine bir tanımlama yapılmadığından her istatistik aynı anlamda alınmakta, kapsamları aynıymış gibi düşünülmekte ve değerlendirilmesi ona göre yapılmaktadır. Bu da okuyucu istatistiklerinin yanlışlığına neden olmaktadır.

Konuya daha bir açıklık getirebilmek için HÜK'nde tutulan istatistik yöntemindeki terimlerin incelenmesi yararlı olacaktır.

HÜK'nde uygulanan yöntemde, başta "okuyucu" teriminin açık ve kesin bir tanımı yoktur. Bunun yanında, istatistik çizelgesindeki 6 kümeden 4 ünü oluşturan doktor, hemşire, öğretim üyesi ve memur terimleri de yeterli açıklıkta değildir. Örneğin, "doktor" sözcüğünden ne anlaşıldığının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Eğer bu sözcükten anlatılmak istenen, doktor uzman asistan, uzman asistan ve asistan gibi hastanede görevli kişilerse bugün H.Ü.n- de akademik sınıfta bulunan herkes aynı anda hastanede de görevlidir ve doktor sayılmaları gerekir.

İkinci bir örnek de "hemşire" terimidir. Bu terime, çizelgede bir yer açılırken, herhalde hemşirelerin de içine girdiği sağlık hizmetleri sınıfındaki sağlık çalışanlarını da kapsıyacağı düşünülmemiştir. Eğer böyle bir düşünce var idi ise belirtilmesi gerekirdi.

"Öğretim üyesi" terimi de pek açık değildir. Çünkü bu terimden amaç profesör ve doçentler ise öğretim görevlisi, okutman, uzman durumunda olan kimselerin yerinin de belirlenmesi gerekirdi. Bu konudaki diğer bir sorun da asistanlıktan öğretim üyeliğine geçmiş kişilerin durumunun nasıl izlenip, değerlendirildiğidir.

"Memur" terimi ise çok genel bir terimdir. Bu terimin i-

çine salt Genel Yönetim Hizmetleri sınıfında çalışan kimseler mi alınmaktadır,yoksa bir devlet kuruluşunda çalışan herkes mi girmektedir,bu da belirsizdir.

Tüm bu terimler açıkça belirlenmiş kesin bir tanıma kavuşturulmuş olsaydı,kullanıcıların istatistiği değerlendirmeleri daha kolay olacaktı.

Kütüphanelerde tutulan okuyucu istatistikleri ile ilgili diğer yanlışlıkları da görebilmek için yeniden "istatistik" sözcüğüne dönmek gerekecek.İncelemenin başında istatistiğin üçüncü çeşit bir yalan olabileceği ünlü bir kişinin anlatımıyla belirtilmişti.Kuşkusuz istatistikler çok doğru değildir ama kesinlikle yalan oldukları da söylenemez.İstatistikler ancak yanlış olabilirler.Bu yanlışlığın tümüyle önlenmesi olanağı azdır.Çünkü, bilinmeden yapılabilecek yanlışlıklar için bir istatistiksel yanlışlık(istatistiksel hata) payı konulmuştur.Değerlendirmelerde bunun da belirtilmesi ve gözönüne alınması gerekir.Ancak bu yanlışlığın azaltılması olanağı da vardır.Bunun için de istatistiğe konu olacak birimi iyi seçmek gerekmektedir.Ya da istatistiğe "birim"e göre bir ad vermek gerekmektedir.

"Okuyucu istatistikleri"nin istatistiksel yönden yanlışlığını ilkin bu açıdan ele almak gerekir.Çünkü bu soy istatistiklerde birim bir "olay" dır,herhangi bir kütüphanenin kullanılması olayıdır.Örneğin,HÜK'nde uygulanan yöntemle okuyucunun,kullanmak için kütüphaneye girmesi olayı "birim"dir.Oysa istatistiğe verilen ad kişiye yani okuyucuya değgindir.

Birim'den gelen,daha doğrusu istatistiksel birimle istatistiğe verilen adın uyumsuzluğundan ortaya çıkan bu yanlış küçük bir örnekle şöyle açıklanabilir:Çalışmaya denek olarak alınan HÜK'nin çalışanlarının toplam sayısını 1 olarak varsayalım.

Bu kişi hergün kütüphaneye gelse HÜK istatistik tutma yöntemine göre hergün istatistiğe geçecek ve yıl sonunda toplam okuyucu sayısı 365 olarak gösterilecektir.H.Ü.nin nüfusu 1 iken 365 gibi gerçek dışı bir rakama ulaşacaktır.Bunun nedeni de istatistiğe dayanak olan birime göre ad verilmediği ya da ada göre dayanak seçilmediğindendir.Eğer amaç,"okuyucu istatistiği" tutmak idi ise bunun biriminin okuyucunun kendisi olması gerekirdi ki,bu da verilen basit örnekte 1 dir.

Ama birim olarak okuyucunun kütüphaneyi kullanma olayı alınıyorsa,o zaman bu yolla tutulan istatistiğin adının "okuyucu istatistikleri" değil kütüphanenin kullanılma istatistikleri olması gerekirdi.Yani,HÜK 1 yılda 1 okuyucu tarafından 365 kez kullanılmış olmaktadır.İlk yöntemle göre tutulacak bir istatistik, gerçek olan 1 kişiyi 365 olarak göstermektedir ki,bu da istatistiksel yanılığın doğurmaktadır.

Bu örneği,bir benzetmeyle daha da açıklamak olasıdır.İncelemenin başında istatistiği tanımlarken gerçek ve gerçek olmayan birimlerden sözedilmiş ve bir iskambil destesi örnek verilmişti.Bir iskambil destesinde 52 kağıdın olduğu ve bunların gerçek birim olarak adlandırıldığı,bir de edimsel olarak var olmayan ama olabilme olasılığı olan olayların gerçek birim olmadığı dolayısıyla 52 kağıtlık bir desteden birbirinden farklı olmak üzere ikişer kağıt içeren pek çok sayıda örnek çekilebileceği belirtilmişti.Bu destedeki 52 kağıdı okuyucu olarak varsayarsak gerçek bir birim olan okuyucu sayısının en fazla 52 olması gerekmektedir.Bundan fazla olması olanaksızdır.Desteden,birbirinden farklı olarak iki kağıt çekmeyi de okuyucunun kütüphaneyi kullanması olarak kabul edersek,olabilme olasılığı çok fazla olan böyle bir olaya sınır konulamaz ve sayı 52 nin çok üzerinde

olur.

Durum böyle olunca, nasıl iskambil destesinden birbirinden farklı olarak çektiğimiz kağıtların sayısına dayanarak destenin içinde 52 den çok sayıda kağıt olduğunu söyleyemezsek, yani edimsel olarak varolmayan bir şeyi var kabul edemezsek, okuyucunun kütüphaneyi kullanma olayına dayanarak okuyucu sayısını da söyleyemeyiz.

Kısaca özetlemek gerekirse, okuyucu istatistiklerine dayanak olacak birim'in yanlış seçilmesi ve bunun sonucunun yanlış sunulması okuyucu istatistiklerindeki yanılmanın ana nedeni olmaktadır. Değinilen sorun, salt temelde yatan ve "okuyucu istatistikleri" ne ilişkin bir sorundur. Ancak istatistiğin her çeşidinde raslanabilecek genel yanılığalar vardır. Daha doğrusu, istatistiklerin yanlış kabul edilmelerinin nedenleri çeşitlidir.² Bunların içinde konuya yakınlığı nedeniyle en önemlisi "çift saymalar"dır. Yani istatistiğe neden olan birimin birkaç kez sayılması anlamına gelmektedir ki okuyucu istatistiklerinde sık raslanan bir olaydır bu. Biraz önce HÜK'e ilişkin olarak verilen basit örnekteki oranlama bu konuya ışık tutmaktadır. Okuyucu gerçekte 1 kişi iken 365 kez sayılmış ve 365 okuyucu gibi gösterilmiştir.

Oysa, tüm yanılığalara karşın istatistiksel toplamların birim toplamlarından az, hiç değilse ona eşit olmaları ama kesinlikle fazla olmamaları gerekir. İstatistik, ancak o zaman yanlış olmaktan çıkıp yalan bir görünüme girmektedir denilebilir.

Yapılan incelemeler ve araştırmalar göstermiştir ki kütüphanecilik biliminde yapılan istatistiksel yanlışlıkların nedenini çift saymalar oluşturmaktadır. Bu olay, daha önce de, bir meslek kuruluşu olan Üniversite Kütüphanecilik Bölümü Mezunları Derneği'nin yaptığı bir soruşturmada da ortaya çıkmıştır. Soruş-

turmaya katılanlardan bir kütüphaneci okuyucu sayısı ile ilgili soruyu şöyle yanıtlamıştır:³

"Kasaba nüfusunun on katı okuyucu kütüphanemize uğramış, kitap almış ve yararlanmış. Ancak kütüphaneden yararlanan kişiler %25 kadardır. Aynı kişi 25-30 kere uğramakta ve istatistiğe geçmektedir."

Bu açıklamada, istatistiksel uygulamada çift saymaların yapıldığını, yapanın kendisini tarafından belirtilmektedir. Aslında bunun örneklerini çoğaltmak olasıdır.

Konuya ilişkin örneklerin çokluğunu gösterebilmek için illerimizin 1970 yılındaki il ve ilçe merkezlerine ilişkin nüfusları ile aynı yıl içindeki okuyucu sayıları bir çizelgede toplanmıştır (Bk. Çzl. 12). Çizelgeye, kütüphanelerin genellikle il ve ilçe merkezlerinde olduğu düşünülerek kentlerin o bölgelerine ilişkin nüfusu alınmış ve okuyucu sayılarının o nüfusla karşılaştırılmalarını sağlamak için de nüfus ve okuyucu sayıları birlikte verilmiştir. 1970 yılına ilişkin bu rakamlar karşılaştırılacak olunursa çoğunlukla okuyucunun sayısının, il ve merkez ilçe nüfuslarının yarısından fazla, tamamına yakın ve hatta tamamından da fazla olduğu görülecektir.

Örneğin, Kayseri ve Konya'da okuyucu sayısı merkez ilçe nüfusundan fazla, il merkezi nüfusuna ise çok yakındır. Nevşehir ve Niğde'de ise okuyucu sayısı merkez ilçe, il merkezi nüfusundan da fazla, il genel nüfusuna ise çok yakındır. Örneğin, 1970 yılında Nevşehir ili sınırları içinde yaşayan 229.830 kişiden⁴ 207.068 kişisi okuyucu olarak görünmektedir. Diğer bir deyişle Nevşehir'de 22.762 kişi kütüphaneye gitmemektedir. Aslında çok sayıda ve çok

yaygın bir kütüphane örgüsüne sahip bu kentlerde okuyucu sayısını il merkezi ya da merkez ilçe nüfusu ile karşılaştırmak ilk bakışta yanlış bir değerlendirme olarak görülebilir.Çünkü okuyucu sayısı il sınırları içindeki kütüphanelerin tümünden elde edilen bilgiyi içermektedir.Oysa nüfus salt il merkezi ya da merkez ilçeye ilişkindir.Ancak l kütüphaneye sahip kentler incelenecek olursa durum daha da aydınlığa çıkmış olacaktır.Çünkü bu kentlerde kütüphaneler il merkezinde bulunmaktadır.Örneğin,Siirt ve Tunceli'nde okuyucu sayısı merkez ilçe nüfusundan çok,il nüfusuna ise oldukça yakındır.Hatta Mardin'de okuyucu sayısı merkez ilçe ve il merkezi nüfusundan bile fazladır ki oldukça gerçek dışı bir rakam gibi görünmektedir.

Aynı yanlışları,soruşturmaya katılmış kütüphanelerde de görmek olasıdır.Sözelimi Ankara Hastanesi,A.Ü.Hukuk Fakültesi,A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi,Deniz Harboku, E.Ü.İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde okuyucu sayısı,kütüphanenin bağlı olduğu kuruluşların nüfuslarından fazladır.Diğerlerinde ise okuyucu sayısı,kütüphanenin hizmetinde bulunduğu toplumun sayısına oldukça yakındır(Bk.Çz1.11).

Okuyucu istatistiklerinin yanlış tutulduğuna ve bunların nedeninin de çift saymalar olduğuna ilişkin savı en kesin ve gerçek olarak denek kütüphane seçilen HÜK incelenerek kanıtlamak olasıdır.HÜK'de istatistiğin nasıl tutulduğu daha önce belirtilmişti.Bu yöntem uygun olarak tutulan istatistik sonucu ise HÜK'ün 1976 yılında okuyucu sayısı 36945 tir.Bunun meslek yazınına yansması 36945 tane okuyucunun HÜK'nden yararlandığı biçiminde olmaktadır.Oysa,H.Ü.nin toplam nüfusu öğrencilerle birlikte 8916 kişidir(Bk.Çz1.:13). Böyle olunca 36945 kişinin HÜK okuyucusu olması olanaksızdır.

HÜK'nde sağlıklı olarak tutulan tek kayıt, ödünç kitap ve dergi alan okuyucularla ilgilidir. Okuyucular, ödünç gereç alacakları zaman bir okuyucu kartı doldurulmakta ve aldıkları gereçlerin ödünç verme fişleri bu kartlar arkasında korunmaktadır. Bu kartlar kesin olarak değilse bile yaklaşık olarak HÜK'nin okuyucu sayısını göstermektedir. Bu amaçla kaydı yapılmış okuyucuların sayısı 3965 tir. Bu sayının, kütüphaneye başka amaçlarla gelmiş olan diğer okuyucuların sayısı ile daha da artması doğaldır. Ancak 36945 gibi bir sayıya ulaşması, hatta H.Ü.'nin toplam nüfusuna bile ulaşması çok olanaksızdır.

Ek 5 de, H.Ü. çalışanlarının HÜK istatistik tutma yöntemine göre dağılımı görülmektedir. Yalnız memur sınıfı dışındaki diğer kümelenmelerde okuyucu sayısının gerçek kişi sayısından çok olduğu açıkça görülmektedir. Sözgelimi 885 doktor varken HÜK istatistiklerine göre 4073 doktor görünmektedir (Bk. Çzl.:13).

Genel toplama göre ise, HÜK'nin saptadığı sınıflarda görevli üniversite çalışanlarının sayısı 8916 dır (Bk. Çzl.:13). Okuyucu sayısı ise 36945 tir. Üniversitede çalışan bu 8916 kişinin tümünün kütüphaneyi kullandığını düşünsek bile okuyucu sayısının en fazla üniversite nüfusu kadar, yani 8916 kişi olması gerekir. Bu nedenle 36945 kişi okuyucu sayısı değil, ancak okuyucuların kütüphaneye geliş sayılarını, yani kütüphanenin kullanılma sayısını göstermektedir. Salt kütüphanecilikte değil, birçok alanlarda ilerlemiş ülkelerde bile olanaksız olan bir olasılığı, üniversite çalışanlarının tümünün kütüphaneyi kullandığı olasılığını varsaysak bile, HÜK'nde bir okuyucu 4 kez kütüphaneye gelmiş olacaktır ki bu sayı doğal olarak daha yüksektir. Çünkü yurdumuzda herkesin okuma alışkanlığını, hele bir kütüphaneyi kullanma alışkanlığını kazandığını söyleyemeyiz.

İşte bu nedenle, okuyucu sayısı ile kütüphanenin kullanılma sayısını, yanlış ve yanlışlıkları doğuran nedenleri ortadan kaldırarak ayırmak gerekecektir.

3. Nedenler: İstatistiğin yanlışlığına neden olabilecek etkenleri konu açısından inceleyip, örnekler verdikten sonra konuya daha başka bir açıdan da bakmakta yarar var. Daha önce belirtildiği gibi istatistiğin yanlış tutulmasının nedeni, tanım eksikliğinden, birimin yanlış seçilmesinden ve çift saymalardan gelmektedir. Bu üç neden, özellikle kütüphanecilikte ağırlık taşımaktadır ve kuşkusuz bunun kütüphaneciliğe özgü birtakım nedenleri de vardır. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

1. Bilgisizlik: Okuyucu istatistiklerinin yanlış tutulmasında yatan temel neden hiç kuşkusuz bilgisizliktir. Bugüne değin istatistik tutmakla görevli kişiler ve hatta kütüphaneciler, gerekli istatistiksel eğitimden geçmemişlerdir. Yeni açılmış ancak henüz kütüphaneci vermemeiş olan HÜKB dışında, kütüphanecilik eğitimi veren okullarda istatistik dersi kimi zaman öğrencinin isteğine bırakılmış, kimi zaman kaldırılmış, kimi zaman da çok genel olarak öğretimin içine alınmıştır. İstatistik, kütüphanecilik biliminin içine alınarak kütüphane istatistiklerinin nasıl tutulması gerektiği konusunda bir eğitim verilmediği için bugün yurdumuzda istatistiğin ne olduğu ve ne için tutulduğu bilinmemektedir. Sadece her kütüphanenin yarattığı kendine özgü bir yöntemle ve kulaktan dolma bilgilerle ezbere olarak istatistik tutulduğu görülmektedir.

2. Özen göstermeme: İstatistiği tutacak görevlinin, görevinde çok titiz olması gerekmektedir. Eğer kütüphane kapısında bir denetim görevlisi gibi istatistik tutuyorsa, gelen okuyucuları canı istediğinde, onu da okuyucunun yüzüne ya da giysisine

bakarak yapıyorsa, o istatistiğin sağlığından kuşkulananmak doğaldır. Bu nedenle, sağlam dayanakten yoksun olduğu içindir ki okuyucu istatistikleri güvenilir olmaktan uzaktır.

3. Önemsememe: Daha önce belirtildiği gibi istatistik konusu, yurdumuzda HÜKB dışında kütüphanecilik eğitimi için alınmamış, kütüphaneciliğe özgü tekbiçim (standart) istatistiksel bir yöntem geliştirilmemiştir. Bunun sonucu, doğal olarak istatistikler kütüphanecilik bilimi, hatta istatistik tutan kütüphanelerin kendi yararı için bile değerlendirilmemiş, kullanılmamıştır. İstatistiklerin önemsenmediğini gösteren en önemli kanıt bugün uygulanıyor olmalarına karşılık istatistiksel bilgi veren kaynakların meslek yazınında "okuyucu istatistikleri" hatta genel olarak kütüphane istatistikleri konusunda tanımsal ya da açıklayıcı bir kaynağın olmamasıdır.

4. Belirli bir amaç gütmeye: Yapılan incelemeler ve soruşturmaya gelen yanıtlar göstermektedir ki okuyucu istatistikleri özellikle yanlış tutulmakta ve bunda da belirli bir amaç güdülmektedir. Daha çok kişisel çıkarların gözetildiği bu amaçlar şöyle kümelendirilebilir:

a). Kişinin çok iyi bir hizmet verdiğini gösterme çabası: Kütüphaneci, böyle bir çaba gösterirken iki amaç gütmektedir. Bunlar, dışarıya yani kamu oyuna ve üst makamlara karşı hoş görünme isteğidir. İşte bu nedenle ki kütüphaneci, okuyucu sayısını olduğundan çok göstermekte ve hem kamu oyuna hem de üst makamlara iyi çalıştığı izlenimini verip, bunu sayılarla kanıtlamaktadır.

b). İstatistiklerin bir önceki yıldan fazla olması çabası: Burda en önemli etken görevlinin ilgililerden daha çok ödenek sağlamak istemesidir. Çünkü, eğer doğru ista-

tistik tutulur ve doğru rakamlar verilirse düşük ödenek alınacağı inancı ve başarısız bir çalışma dönemi geçirmiş olunacağı kuşkusudur. Bu da gösteriyor ki bir kütüphanenin okuyucu sayısı bir önceki yıla oranla artmak ya da arttırılmak zorundadır. Bu hem kişisel çıkarlar ve hem de kütüphane için gereklidir.

Buraya değin "okuyucu istatistikleri" nin yanlışlığı, tanım ve uygulama açısından ele alınarak kanıtlanmaya çalışıldı. Soruşturma sonuçları da bu çabayı doğrular niteliktedir. Şöyleki, soruşturmayı yanıtlayanlardan 33 kişi "okuyucu istatistikleri" nin yanlış tutulduğu inancındadır ve bunlar soruşturmaya katılanların %70.21 ini oluşturmaktadır. %25.53 ü ise arasına doğru olduğunu, %4.26 sı da doğru olduğunu belirtmişlerdir (Bk. Çzl.:9). Bu da göstermektedir ki bugün tutulan okuyucu istatistikleri genellikle ya da çoğunlukla yanlıştır.

Soruşturmaya yanıt yollayanların pek çoğu bu yanlışlığın nedeni olarak soruşturmada gösterilen ve biraz önce sözü edilen nedenlere ilişkin seçeneklerin birden çoğunu, hatta bazan tümünü göstermişlerdir. Aslında gerçek olan da budur. Yani, okuyucu istatistiklerinin yanlış tutulmasının nedeni tek değil, çoktur. Ama, bu nedenlerin içinde en önemlisinin "önemsememe" olduğu gelen yanıtlarda açıkça görülmüştür. Soruşturma sorusunun "c" şıkkını oluşturan "önemsememe" nin tek başına aldığı oy oranı %27.66 dır. Diğer seçeneklerle birlikte aldığı oy oranı ise %48.95 tir. Bunu "bilgisizlik", "belirli bir amaç gütmeme" ve "özen göstermememe" izlemektedir (Bk. Çzl.:10).

Konu ile ilgili çizelgeler incelendiğinde daha da iyi anlaşılacağı gibi "okuyucu istatistikleri" biraz önce de belirtildiği üzere yanlış tutulmaktadır ve bu yanlışlığın nedeni tek değil çoktur.

III.Bölüm'ün Dip Notları

1. Korum,Uğur. İstatistik. Ankara:Sevinç Matbaası,1972. s.4.
2. Korum. a.g.e. s.5.
3. Yıldırım,O.Üstün. "Bir soruşturmanın sonuçları:Halk Kütüphanelerinde kitap seçimi". Yeni Yayınlar. 20:7,1975. s.272.
4. Devlet İstatistik Enstitüsü. Türkiye istatistik cep yillığı 1974. Ankara:DE,1975. s.17.

IV. Ö N L E M L E R V E Y Ö N T E M

1. Tanımlar. Okuyucu istatistikleri konusunda buraya de-
ğin yapılan incelemeler göstermiştir ki yurdumuzda okuyucu istatis-
tikleri gerekli önem ve doğruluktan yoksun kalmıştır. Bu nedenle
hem kütüphaneler ve hem de kütüphanecilik bilimi için son dere-
ce önemli olan okuyucu istatistiklerinin yeniden ve özenle ele
alınması, alınacak önlemlerle yeni bir uygulama içine girilmesi
gerekmektedir. Bunu yapabilmek için de yine tanımlardan, öncelikle
sorunun ana nedeni olarak görülen "okuyucu" teriminin tanımlanma-
sından başlamak gerekecektir.

Okuyucu: Okuyucu, daha önce çeşitli kaynaklardan
yararlanılarak çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Ancak, okuyucu is-
tatistiklerine gerekli önem ve anlamı kazandırabilmek için ilkin
"okuyucu" teriminin tekbiçim bir tanımının yapılması gerekmekte-
dir. Bir kez, yerli ve yabancı kaynaklarda rastlanan "okuyucu" ya
değgin tüm terimlerin ve anlamlarının tek bir terim ve anlamda
toplanması zorunludur. Çünkü, kütüphaneye her ne biçimde olursa
olsun yararlanmak için gelen kimse "okuyucu" dur. Okuyucu, ister
ödünç kitap alsın, ister bir konuda bilgi edinsin, ister kütüphane
kaynaklarından kütüphane içinde yararlansın, hatta ister kendi
kaynaklarını kütüphanede kullansın "okuyucu" dur. Bunlara ayrı
adlar vermek yanlış olur ve olanaksızdır. Çünkü, tüm bu işlerin
altında yatan amaç kütüphaneyi kullanmak, ondan yararlanmaktır.
Ancak, burda yapılması gereken iş, her ne biçimde olursa olsun

kütüphaneyi kullanacak kişiye kütüphaneyi erkinlikle (serbestçe) kullanabileceğinin bildirilmesi ve bunun bir belge ile belirlenmesidir. Yani okuyucuya bir "kütüphane kartı", "okuyucu kartı" diğ er bir deyişle "üye kartı" verilmesidir. Okuyucu, ancak bu kartla kütüphaneye girebilmelidir. Aslında pek çok kütüphanede bu tip kartlar verilmekte, ancak Millî Kütüphane dışındaki pek çok kütüphanede de bunlar salt kitap ödünç alınırken kullanılmaktadır. Oysa, bunların kütüphaneden kitap alabilmekten çok, onu kullanabilmek için bir belge olması gerekir. Çünkü, kütüphaneye her girenin ödünç kitap almayacağı bilinen bir gerçektir. En azından, okuyucu kitabı kütüphane içinde kullanarak kartını kullanmayabilir. Bu nedenle, okuyucunun "okuyucu" olduğunun belirlenmesi, belgelenmesi gerekir. Tıpkı bir öğrencinin "öğrenci kimlik kartı" ya da bir memurun, memur olduğunu gösteren bir kimlik kartı ile belirlenmesi gibi.

Böyle bir uygulamada okuyucuya ilişkin bilgilerin aynı zamanda kütüphane kayıtlarına da geçirilmesi gerekmektedir.

Bir diğ er uygulama da okuyucuya kart verilmeden yapılan üye işlemidir. Bazı kütüphanelerde (örneğin Amerikan Kütüphanesi gibi) okuyucuya üye kartı verilmemekte ancak kendi kayıtları için her okuyucuya bir kart doldurulmaktadır. Okuyucu sayıları da bu kartlara göre saptanmaktadır.

Her iki yöntemde de okuyucuların kütüphaneye kaydının yapılması zorunlu bir işlem olarak görülmektedir.

Tüm bu önerilerden ve incelemelerden sonra "okuyucu" şöyle tanımlanabilir:

Kütüphane araç, gereç ve sağlantılarından kütüphane içinde ya da dışında yararlanabilmek amacıyla bir kütüphaneye kaydını yaptırmış, üye olmuş kişiye "okuyucu" denir.

"Okuyucu" yu böyle tanımladıktan sonra okuyucu istatistiklerini tanımlamak daha da kolay olmaktadır. Çünkü artık "okuyucu" nun ne demek olduğu bilindiğine göre "okuyucu istatistikleri" de kesin ve açık olarak şöyle tanımlanmalıdır:

Bir kütüphanenin okuyucu sayısını gösteren ve aynı zamanda okuyucuya ilişkin sayısal bilgiler veren istatistiklerdir.

Bu tanımın içine belirli bir süre içindeki toplam okuyucu sayısı girmektedir. Ancak, bu tanımdan ya da bu terimden kesin anlaşılacak şey "bir kütüphanenin okuyucu sayısını, üye sayısını gösteren bilgiler" olmalıdır.

Okuyucu istatistiklerinin, okuyucu sayısına ilişkin bilgileri saptayacak kaynağı da okuyuculara verilecek "okuyucu kartları" diğer bir deyişle "üye kartları" olmalıdır. Bunun için nasıl bir yöntem uygulanması gerektiği konusundaki öneriyi daha ileriye bırakarak neden okuyucu kartlarının dayanak olması gerektiği ve soruşturmada belirtilen diğer kaynakların neden dayanak olmayacağını açıklamaya çalışalım.

Bir kez şunu anımsamakta yarar var: inceleme sırasında "okuyucu istatistikleri" nden toplam okuyucu sayısı anlaşıldığı, uygulamada da okuyucu sayısının, kütüphanenin hizmet ettiği toplumun nüfusundan fazla olduğu, bunun nedeninin de seçilen birime göre ad verilmediği ve istatistiksel yanlışlıklara neden olan çift saymalar olduğu kanıtlanmıştı. Bu nedenle, kanıtlanmış bu yanlışlığı ortadan kaldıracak tek yöntem, okuyucu yani üye kartlarıdır. Çünkü, üye kartları kaynak olarak alındığında çift saymalar ortadan kalacaktır. Bir kütüphaneye bir yıl içinde kaç kişi kayıt yaptırmış ya da üye olmuş ise o kütüphanenin o kadar okuyucusu olacaktır. Çift saymaya olanak tanıyan diğer dayanaklar okuyucu istatistiklerine değil, ancak kütüphanenin kullanılma sayısını gösteren is-

tatistiklere dayanak olabilirler.Örneğin,

a).Kütüphaneye giren herkes dayanaktır.Kütüphaneye giren herkesi istatistiksel bilgiye almak temelde yanlıştır.Çünkü,bu bilgi okuyucu sayısını göstermez.Böyle bir uygulamada,kütüphaneye bir iş izlemek ya da bir dost görmek gibi özel bir amaçla gelmiş olanların da dayanak olmaları söz konusudur ki çift sayılıyor olmasalar bile böyle bir yöntemle tutulan istatistiğe okuyucu istatistiği adının verilemeyeceği kesindir.

b).Kütüphaneye giren her okuyucu dayanaktır.Böyle bir dayanakta,kütüphaneye aynı ya da değişik sürelerde bir okuyucunun bir kaç kez girmesi anlamına gelmektedir ki,bu aynı zamanda istatistiksel yanılmanın bir nedeni olan çift sayma demektir.Yani,var olan "1" i en az "2" olarak göstermek demek olur ki bu da doğal olarak okuyucu sayısını değil,okuyucunun kütüphaneyi kullanma sayısını,diğer bir deyişle kütüphanenin kullanılma sayısını gösterir.Eğer böyle olmasaydı 36945 toplam okuyucusu olduğu belirtilen HÜK'nin bağlı olduğu üniversitenin toplam nüfusunun 8916 değil 36945 olması gerekirdi.

c).Ödünç verilen kitaplar dayanaktır.Bu dayanak mantıksal olarak söz konusu edilemez.Çünkü,okuyucu sayısını belirlemek için yapılan bir sayımda kitapların sayılması gibi bir işlem ortaya çıkacaktır.Bunun da çok yanlış bir sayım olacağı kesindir.Doğru olduğu varsayılsa bile,her okuyucunun kütüphaneden kitap alarak yararlanacağı düşünülemez.Bu sav,özellikle çağdaş kütüphanecilik anlayışında geçerliliğini yitirmiştir.Bir an böyle olduğu kabul edilse bile bunun sağlam bir dayanak olması yine olanaksızdır.Çünkü,birçok kütüphanede okuyucuya bir alışıta birden çok kitap verilmektedir.Örneğin,HÜK'nde bir okuyucu 10 kitap birden alabilmektedir.Böyle olunca da okuyucu on kez istatistiğe

geçmiş olacaktır ki bu çift saymanın da üstünde çok saymalı bir yanılığa neden olacaktır.

Her kütüphanenin ya da bazı kütüphanelerin okuyucuya bir alışta bir kitap ödünç verdiğini varsaysak bile, o okuyucu belirli bir süre içinde örneğin bir yılda bir kaç kez kitap alacağından bir kaç kez istatistiğe geçecektir ki bu da okuyucu sayısını arttırmaya yetecektir. Bu soy bir çift saymayı engellemek için de "bir yıl içinde bir okuyucuya ancak bir kitap verilir" diye çağdaş kütüphanecilik anlayışıyla bağdaşmayacak bir kuralın konması gerekecektir.

Ödünç verilen kitapların, okuyucu istatistiklerine dayanak olamayacağına bir başka nedeni de kütüphane içinde kullanılması gereken danışma (müracaat) ve ayırık (reserve) kitaplardır. Çünkü, bunlar da kullanılan, ancak kütüphane dışına verilemeyen kitaplardır. Gerçi ayırık kitaplar kayıtlı olarak kütüphane içinde ödünç verilebilirler ama danışma kitaplarının kayıtları tutulmayabilir. Kaldı ki bu tip kitapları kullanan okuyucuların kesinlikle ödünç kitap almaları ya da almış olmaları gerekmez. HÜK'nde yapılan bir araştırma, bu düşünceyi doğrulamıştır: HÜK'nde okuyucular, ödünç kitap ve dergi alırken bir kez olmak üzere bir okuyucu kartı doldururlar. Ödünç aldıkları kütüphane gereçlerine ilişkin fişler daha önce de belirtildiği gibi bu kartların arkasında barındırılırlar. İlkin bu okuyucu kartları sayılmış ve 3965 adet olduğu saptanmıştır. Daha sonra 13 konuda 341 kitabın bulunduğu ayırık kitap dermesinden, her konudan bir tane olmak üzere rastgele kitaplar seçilmiştir. Kitapların içlerinde bulunan ve okuyucuların adlarını yazdıkları, kitabı alırken şebekeleri ile birlikte ödünç verme bölümüne bıraktıkları kartlarda rastlanan 72 okuyucunun adı ödünç kitap alıp almadıklarını öğrenebilmek i-

çin okuyucu kartları ile karşılaştırılmış ve 29 okuyucunun,yani %40.27 sinin kütüphane dışına ödünç kitap almadığı görülmüştür. Bu da herkesin salt ödünç kitap almak için kütüphaneye gelmediği görüşünü doğrulamıştır(Bk.Çz1.:15).

Bu soy dermelerde bulunan kitapların kütüphane içine de olsa ödünç verilirken kaydının tutulabileceği düşünülse de bunların da bir okuyucu tarafından bir çok kez kullanılabileceği düşüncesinin akıldan çıkarılmaması gerekmektedir.

Buraya değgin kendi düşüncemize göre saptadığımız ve soruşturmada belirtilen dayanaklar incelendi.Bundan sonra da soruşturma yanıtlarında önerilen dayanaklar tek tek ele alınıp incelenecek ve sakıncaları belirtilecektir.

a).Okuyucu(üye) kartları ve ödünç verilen kitaplar dayanaktır.Ödünç verilen kitapların çift saymalara neden olduğu gerekçesiyle okuyucu istatistiklerine dayanak olamayacağı belirtilmişti.Böylesine yanlışlı bir bilginin okuyucu(üye) kartları sayısına eklenerek okuyucu sayısının saptanmaya çalışılması yanlışlığı daha da arttırmış,hatta anlamsızlaştırmış olacaktır.

Okuyucu(üye) kartları ve ödünç verilen kitap sayısının birlikte okuyucu istatistiği olarak düşünülmesinden amaç kart edinmiş her okuyucunun kitap alamayacağı,bu nedenle de ödünç verilen kitap sayısının üye sayısına eklenmesi gerektiği ise bu her okuyucunun kütüphaneye kesinlikle ödünç kitap almak için gelmesi gerektiği düşüncesini de doğurur ki bu çok yanlış bir düşünce olur.Yok eğer,her üyenin kesinlikle kütüphaneden ödünç kitap da alabileceği düşünülmüşse o zaman kütüphanenin diğer amaçlarla kullanıldığına,örneğin danışma sorularına ilişkin sayısal bilgilerin de üye sayısına eklenmesi gerekirdi ki bu da kart edinip sayıma girmiş bir okuyucunun,ödünç kitap aldığında ya da danışma

bölümüne bir başvurusu olduğunda yeniden sayılmasını gerektirecektir. Böyle bir uygulamada bir kişinin en az iki ayrı yerde ve biçimde sayılmasıyla çift saymaya değişik bir örnek oluşturacaktır.

Bu yöntemle tutulmuş rakamlar kütüphanenin kullanılma sayısını bile vermekten uzaktır.

b). Kütüphaneye giren her okuyucu ve ödünç verilen kitaplar dayanaktır. Bu düşünceyi oluşturan iki dayanağın tek tek incelendiğinde sağlıklı birer dayanak olmadıkları belirlenmişti. Çünkü ikisi de çeşitli nedenlerle çift saymalı yanılgıya dayanmaktadırlar. Bu nedenle bu iki dayanaktan elde edilen sonuçların birleştirilmesi yanılgıyı daha da büyütecektir. Çünkü kütüphaneye giren her okuyucu istatistiğe geçtiğine göre bunlar kitap alırken de yine istatistiğe geçeceklerdir ve böylece iki kez sayılmış olacaklardır.

c). Kütüphaneye giren herkes, okuyucu(üye) kartları ve ödünç verilen kitaplar dayanaktır. Kütüphaneye okuyucu olarak ya da olmayarak gelen herkesin istatistiğe geçmesi başlangıçta okuyucu sayısını vermekten uzak kalacaktır. Bir de bunlara üye ve ödünç verilen kitapların sayısı eklenince sayı iyice abartılmış olacaktır.

d). Kütüphaneye giren her okuyucu, okuyucu(üye) kartları, ödünç verilen kitaplar ve danışma bölümüne sorulan sorular dayanaktır. Biraz öncede belirtildiği gibi kütüphaneye okuyucu olarak gelmeyen kimseleri de okuyucu istatistikleri kapsamına alarak bir yanılgıya neden olacak bu dayanak kütüphanenin çeşitli bölümlerinde tutulan istatistiklerle birlikte bu yanılgının daha da büyümesine yol açacaktır. Bunun da gerçek okuyucu sayısını vermekten uzak kalacağı kuşkusuzdur.

Görülüyor ki, üye kartlarının dışında okuyucu istatistik-

lerine temel olacak her türlü dayanak çift saymalara neden olmaktadır.Öyle ise uygulanacak tek yol üye kartlarına bağlı kalmak, üye kayıtlarından yararlanarak gerçek okuyucu sayısını verecek okuyucu istatistiklerini saptamak olacaktır.

2. Yöntem. Okuyucu(üye) kartlarının esas alındığı istatistiksel uygulamada yöntem çok basittir ve bugün bazı kütüphanelerde uygulanmaktadır.Ancak değerlendirilmesi yanlış yapıldığından sonuç da yanlış olmaktadır.Uygulanmasıyla sorunu çözümlenecek olan bu basit yöntem şudur:

Kütüphane yönetimi,kütüphaneden yararlanmak isteyen herkesin bir kütüphane kartı(üye kartı) çıkarmasını zorunlu kılacak ve bu kartı okuyucuya kütüphane verecektir.Bu kart,bir kimlik kartı gibi okuyucuya ilişkin bilgileri içerecek ve okuyucunun kimlik kartından yararlanılarak doldurulacaktır.Örnekte de görüldüğü gibi,okuyucunun adı,soyadı,doğum yeri ve yılı,görevi,iş ve ev adresi,telefon numaraları ve imzası gibi bilgileri içerecektir(Bk.Ek.: III).Aynı zamanda fotoğraflı olacak bu kartların bir de sıra numarası olacaktır.Bu sıra numarası aynı zamanda okuyucunun üye numarası anlamına da gelecektir.Böylelikle okuyucuya son verilen kartın numarası kütüphanenin aynı zamanda okuyucu sayısını da verecektir.

Bu kartlar her yıl yenilenmek koşulu ile isteyen okuyucuların üyelikleri yenilenmiş ya da silinmiş olacak,böylelikle bir kez kütüphaneyi kullanmış okuyucunun uzun süre üye görünmesi önlenerek,her yıl için kesin bir "okuyucu sayısı" elde edilmiş olacaktır.

Kütüphanenin bağlı bulunduğu kurumun dışından gelecek okuyucular için de geçerli üye kartları verilecek ve bunlarda asal üye kartlarındaki bilgileri içerecek,ancak renkleri değişik

olacaktır. Bu kartlar da kendi aralarında numaralanacaklar ve bu numaralar geçici üyelerin sayısını saptamada kullanılacaktır.

Asal ya da geçici üye kartlarının arka yüzünde ise okuyucunun kütüphaneyi kullanırken uyması gereken koşulların belirlenmesi bir uyarı olarak yararlı olabilir.

Böyle bir uygulamada okuyucuya ilişkin bilgilerin kütüphane kayıtlarına da geçirilmesi uygun olur.

Bir diğer yöntem de, okuyucuların sadece kütüphaneye kayıtlarının yapılmasıdır. Ankara Amerikan Kütüphanesi'nde uygulanan bu yöntemde okuyuculara bir çeşit sözleşme niteliğini taşıyan bir kayıt kabul kartı doldurtturulur ve bu kart kütüphanede alıkonulur. Ayrıca okuyucuya bir üye kartı verilmez. Kütüphanede barındırılan bu kartlar her yıl yenilenmekle denetimi sağlanır ve okuyucu istatistiklerine dayanak olarak alınır.

Bu yöntemlerden biri uygulandıktan sonra, artık kütüphaneye girişinde, denetim masasında istatistik tutmaya pek gerek kalmayacaktır. Ancak kütüphanenin kullanılma sayısı öğrenilmek isteniyorsa, bu soy istatistik tutma işlemi gerekli özen gösterilmek koşulu ile sürdürülebilir.

Böylesine bir yöntemi kabul ettirip uygulamaya başladıktan sonra okuyucuya ilişkin istatistiksel bilgi bu kartların numaralarından elde edilecektir. İşin diğer iyi bir yanı da, okuyucunun cinsiyetine, mesleğine, yaşına v.b. özelliklerine göre ayrımı en doğru olarak ancak böyle saptanabilecektir.

Kuşkusuz, böyle bir yöntem uygulamanında bazı sakıncaları olacaktır. Bu sakıncaların başında da okuyucuyu, bir yaz-çizcilik (kırtasiyecilik) ortamı yaratılarak zora koşmak ve dolayısıyla kütüphaneden uzaklaştırmış olmak gerekmektedir. Örneğin, önerilen ilk yöntemde özellikle geçici okuyucular için fotoğraf koşulu

aramak okuyucuyu tedirgin edebilir. Ancak önerilen ikinci yöntem böyle bir tedirginliğe olanak sağlamamaktadır. Ayrıca, bugün yurduzdaki kütüphanelerde değişik biçimlerde de olsa okuyucuya bir kart verilmekte ya da kütüphane kayıtları bir kart doldurtulmaktadır. Yani, yaz-çizcilik zaten yapılmaktadır. Önerilen yöntemler, bugünkü uygulamalara bir tekbiçimlilik getirmektedir.

Bir başka sakınca da, çeşitli nedenlerle (örneğin, okuyucu kartını yitirme gibi nedenlerle) ikinci kez kart alma zorunda olan okuyucuların okuyucu sayısını arttıracak, abartacak olmasıdır. Bu da değişik biçimdeki uygulamalarla önlenemez. Sözgelimi ikinci kez kart isteyen okuyucuya ilk kartının numarasıyla yeni kart verilebilir. Eğer bu olanaksız ise bu durumda olan okuyucuların ikinci ya da daha sonraki kart istekleri ayrıca saptanır ve toplam sayıdan düşülür.

Kaldı ki önerilen ikinci yöntemde bu sakınca da yoktur.

Bugünkü yöntemle tutulan ve adına "okuyucu istatistikleri" denilen sayısal bilgiler okuyucudan çok kütüphaneye değgin istatistiklerdir ve kütüphane istatistikleri içinde okuyucu istatistikleri ile koşt olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Kütüphane istatistiği deyince akla gelen, okuyucu, kitap, kitap dolaşımı, bütçe istatistiklerinin yanında kütüphanenin kullanılma sayısını gösteren istatistiklerin de düşünülmesi doğru olacaktır. Bu nedenle kütüphanenin kullanılma sayısını veren istatistikleri okuyucu sayısını veren istatistiklerden kesinlikle ayırmak ve şöyle tanımlamak gerekecektir:

Kütüphanenin kullanılma sayısı, bir kütüphanenin asal ve geçici okuyucularınca, belirli bir süre içinde kaç kez ve ne amaçla kullanıldığını ya da bir kütüphanenin okuyucularına ne amaçla ve ne denli hizmet verdiğini gösteren sayısal bilgilerdir.

Kütüphanenin kullanılma sayısı, bir kütüphanenin okuyucuya hizmet veren bölümlerinden elde edilen istatistiksel bilgilerle oluşur. Örneğin, ödünç verme, danışma, gör-ışit, fotokopi gibi bölümlerden ya da hizmetlerden sağlanacak bilgilerle kütüphanenin kullanılma sayısı ortaya çıkacaktır. Kütüphanenin kullanılma istatistiklerini, kitap dolaşımı, dergi dolaşımı, danışma soruları, gör-ışit araç ve gereçlerinin kullanımı, fotokopi, okuyucu salonundan yararlanma gibi bölümlere ayırmak olasıdır. Hatta saptanacak iyi bir yöntemle açık raf sistemi uygulayan kütüphanelerde kütüphane içinde kütüphane gereçlerinden kaç kişinin yararlandığını saptamak bile olasıdır.

Okuyucu istatistiklerini de yaş, meslek ve cinsiyete göre kümelendirmek mümkündür. Hatta kütüphaneler, okuyucularına göre bu bölümlenmeyi daha da genişletebilirler. Örneğin, üniversite kütüphanelerinde okuyucuları akademik ünvanlarına ve konularına göre bölümlenmek gibi.

3. Okuyucu istatistiklerinin yararlılığı. Bu derece ayrıntılı bir inceleme yaptıktan sonra "okuyucu istatistikleri"nin yararlılığı konusu üzerinde de durmak gerekiyor. Yalan ya da yanlış tutuluyor olmalarına karşın, doğru tutuluyor olsalar bile okuyucu istatistiklerinin kütüphaneye olan katkısı, daha doğrusu yararı üzerine eğilmekte yarar var.

Düzenlenen soruşturmanın konu ile ilgili 13. sorusuna verilen yanıtlar okuyucu istatistiklerinin yararı olduğunu göstermektedir (Bk. Çzl.:7). Gerçekten de 47 kişiden 43 ü istatistiklerin yararlı olduğunu söylemiş, 3 kişi de yararı olmadığı görüşünü savunmuştur. 1 kişi de bu konuda kararsız kalmıştır.

Demek oluyor ki okuyucu istatistiklerinin kütüphanelere yararı vardır. Bu tartışma götürmez bir gerçektir. Ancak tartışıl-

ması kaçınılmaz olan bir başka gerçek de okuyucu istatistiklerinin yararının ne olduğudur.

Kütüphaneyi oluşturan 5 ana öğeden biri okuyucu, diğer dört öğe olan bina, bütçe, derme ve kütüphaneci'den amaç okuyucuya hizmet olduğuna göre okuyucuyu bir kütüphanenin ana öğesi kabul etmek yanlış bir düşünce olmaz. Böyle olunca da, okuyucuya ilişkin bir takım sayısal bilgilerin kütüphaneye yararlı olacağı da yadsınamayacak bir gerçektir.

Çağdaş kütüphanecilik anlayışında kütüphanenin gereksinimlerinin, okuyucu sayısına göre karşılanmaya çalışılması yolunda bir eğilim vardır. Örneğin, dermeyi okuyucu sayısına göre oluşturmak ve geliştirmek, binayı ona göre yaptırmak, çalışma yerlerini ona göre saptamak zorunluluğu okuyucunun dolayısıyla okuyucu istatistiklerinin yararının ne ve ne denli olduğunu kısaca göstermektedir. Tüm bunların yanısıra, bütçe sağlamak konusunda da okuyucu istatistiklerinin etken olduğu bir gerçektir. Yurdumuzda okuyucu istatistiklerinin yanlış tutulmasının bir nedeninin de okuyucu sayısını olduğundan çok gösterip, daha çok ödenek alabilmek olduğunu gözönüne alırsak bu olgu bize okuyucu istatistiklerinin ne denli yararlı olduğunu, ancak bunun ne denli yanlış bir biçimde kullanıldığını açıkça göstermektedir.

Okuyucu istatistiklerinin kütüphanelerin gelişmesine ve araştırmalara büyük ölçüde yararlı olmasına karşın yanlış tutuluyor olmasının ve yanıltıcı sonuçlar vermesinin önüne geçebilmek için temele, yani eğitime inmek gerekmektedir. Bugün, henüz hiç kütüphaneci yetiştirmemiş olan ancak ilk ürünlerini önümüzdeki yıllarda verecek olan HÜKB'nün dışında kütüphanecilik eğitimi veren diğer okullarda istatistik dersi eğitim programında yer almamaktadır. HÜKB'nün yanısıra, DTCEKB ve EFKK'nün eğitim prog-

ramlarında, temel istatistik ve bunun yanısıra kütüphaneciliğe ilişkin istatistik derslerinin yer alması sorunun kökünden giderilmesinin temel koşulu olarak görülmektedir.

Ç İ Z E L G E L E R

BİTİRİLEN YIL	OKUL	DTCFKB		EFKK		LİSANSÜSTÜ		DİĞER		TOPLAM	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1956-1960		6	12.77	-	-	1	2.13	-	-	7	14.89
1961-1965		14	29.79	-	-	1	2.13	-	-	15	31.91
1966-1970		18	38.30	1	2.13	-	-	-	-	19	40.43
1971-1975		7	14.89	1	2.13	1	2.13	-	-	9	19.15
DİĞER		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM		45	95.74	2	4.26	3	6.38	-	-	50 ^x	100

ÇİZELGE 1: Deneklerin eğitim durumlarına göre dağılımı (Soru:1-2).

^xÜç kişi aynı zamanda lisans üstü mesleki eğitim yaptıklarından toplam sayı fazla olmuştur. Gerçek sayıyı bulmak için bu üç kişinin toplam sayıdan düşülmesi gerekmektedir.

KÜTÜPHANE VE GÖRÜV	HALK		OKUL		ÇOCUK		ARAŞTIRMA		ÖZEL		ÜNİVERSİTE		DİĞER		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Müdür.	5	10.64	-	-	-	-	4	8.51	8	17.02	5	10.64	-	-	22	46.81
Müdür Yrd.	1	2.13	-	-	-	-	3	6.38	1	2.13	1	2.13	-	-	6	12.77
Şef	-	-	-	-	-	-	2	4.26	1	2.13	1	2.13	-	-	4	8.51
Uzman	-	-	1	2.13	-	-	1	2.13	1	2.13	1	2.13	-	-	4	8.51
Kütüphaneci	1	2.13	1	2.13	1	2.13	1	2.13	1	2.13	6	12.77	-	-	11	23.40
T O P L A M	7	14.89	2	4.26	1	2.13	11	23.40	12	25.53	14	29.79	-	-	47	100

ÇİZELGE 2: Deneklerin, çalıştıkları kütüphane ve görev çeşidine göre dağılımı, (Soru: 3 - 4).

KÜTÜPHANE VE GÖREV	HALK		OKUL		ÇOCUK		ARAŞTIRMA		ÖZEL		ÜNİVERSİTE		DİĞER		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Müdür	1	2.13	1	2.13	-	-	1	2.13	1	2.13	-	-	-	-	4	8.51
Müdür Yrd.	-	-	-	-	-	-	1	2.13	-	-	-	-	-	-	1	2.13
Şef	-	-	-	-	-	-	1	2.13	-	-	1	2.13	-	-	2	4.26
Uzman	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4.26	1	2.13	-	-	3	6.38
Kütüphaneci	3	6.39	-	-	-	-	3	6.39	1	2.13	5	10.64	-	-	12	25.53
Diğer	-	-	-	-	-	-	1 ^x	2.13	-	-	1 ^x	2.13	-	-	2	4.26
TOPLAM	4	8.51	1	2.13	-	-	7	14.89	4	8.51	8	17.02	-	-	24	51.06

ÇİZELGE 3: Deneklerin, önce çalıştıkları kütüphane türüne ve görev çeşidine göre dağılımı, (Soru: 5-6).

^x Bilgi için 8. sayfaya bakınız.

Sonra Çalışılan Kütüphane Önce Çalışılan Kütüphane	HALK		OKUL		ÇOCUK		ARAŞTIRMA		ÖZEL		ÜNİVERSİTE		DİĞER		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Halk	2	8.35	-	-	-	-	-	-	2	8.35	-	-	-	-	4	16.70
Okul	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4.15	-	-	1	4.15
Çocuk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Araştırma	-	-	-	-	-	-	3	12.50	1	4.15	3	12.50	-	-	7	29.15
Özel	1	4.15	-	-	-	-	-	-	3	12.50	-	-	-	-	4	16.70
Üniversite	1	4.15	-	-	-	-	4	16.70	2	8.35	1	4.15	-	-	8	33.30
Diğer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	4	16.70	-	-	-	-	7	29.15	8	33.30	5	20.85	-	-	24	100

ÇİZELGE 4 : Deneklerin, önce ve sonra çalıştıkları kütüphane türüne göre dağılımı.

Sonra Çalışılan Kütüphanede	MÜDÜR		MÜDÜR YRD.		ŞEF		UZMAN		KÜTÜPHANECİ		DİĞER		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Müdür	4	16.70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	16.70
Müdür Yrd.	1	4.15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4.15
Şef	2	8.35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	8.35
Uzman	2	8.35	-	-	-	-	1	4.15	-	-	-	-	3	12.50
Kütüphaneci	5	20.85	2	8.35	1	4.15	-	-	4	16.70	-	-	12	49.95
Diğer	-	-	-	-	-	-	1 ^x	4.15	1 ^x	4.15	-	-	2	8.35
Toplam	14	58.30	2	8.35	1	4.15	2	8.35	5	20.85	-	-	24	100

ÇİZELGE 5: Deneklerin, önce ve sonra çalıştıkları kütüphanelerdeki görev çeşidine göre dağılımı

x Bilgi için 8. sayfaya bakınız.

SÜRE	SAYI	%
0 - 5	13	27.66
6 -10	16	34.04
11-15	12	25.53
16-20	5	10.64
Diğer	1	2.13
Toplam	47	100.00

ÇİZELGE 6: Deneklerin, çalışma sürelerine göre dağılımı (Soru:7).

SEÇENEKLER VE SORULAR	Seçenek a		Seçenek b		Seçenek c		Seçenek d		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuyucu nedir	4	8.51	42	89.36	-	-	1 ^x	2.13	47	100
Okuyucu istatistiği nedir	8	7.02	13	27.66	26	55.32	-	-	47	100

ÇİZELGE 7: Deneklerin, "okuyucu" ve "okuyucu istatistikleri" teriminin tanımı konusunda değişik seçeneklere göre düşüncelerinin dağılımı (Soru:8-9).

^xBilgi için 20.sayfaya bakınız.

DAYANAKLAR	DÜŞÜNCEYE GÖRE		UYGULAMAYA GÖRE			
	Sayı	%	Yeni iş yeri		Eski iş yeri	
			Sayı	%	Sayı	%
Dayanak a	4	8.51	5	10.64	5	10.64
Dayanak b	28	59.57	17	36.17	9	19.15
Dayanak c	3	6.38	3	6.38	-	-
Dayanak d	4	8.51	10	21.28	6	12.77
Dayanak e ^x	8	17.03	12	25.53	4	8.51
TOPLAM	47	100.00	47	100.00	24	51.07

ÇİZELGE 8: Deneklerin, okuyucu istatistiklerinin dayanağı konusunda düşünülen ve uygulanan değişik dayanaklara göre düşüncelerinin dağılımı (Soru:10,11,12)

^xBilgi için 32.sayfaya bakınız.

OKUYUCU İSTATİSTİĞİ	EVET		HAYIR		ARASIRA		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yararlıdır	43	91.49	3	6.38	1	2.13	47	100
Doğrudur	2	4.26	33	70.21	12	25.53	47	100

ÇİZELGE 9: Deneklerin, okuyucu istatistiklerinin "yararlılığı" ve "doğruluğu" konusunda değişik yanıtlara göre düşüncelerinin dağılımı (Soru:13-14).

	a		b		c		d		Yanıtsız		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
a	7	14.89	-	-	-	-	-	-	-	-	7	14.89
b	-	-	7	14.89	-	-	-	-	-	-	7	14.89
c	-	-	-	-	13	27.66	-	-	-	-	13	27.66
d	-	-	-	-	-	-	4	8.51	-	-	4	8.51
abc	1	2.13	1	2.13	1	2.13	-	-	-	-	1 ^x	2.13
abcd	2	4.26	2	4.26	2	4.26	2	4.26	-	-	2 ^x	4.26
ac	2	4.26	-	-	2	4.26	-	-	-	-	2 ^x	4.26
acd	4	8.51	-	-	4	8.51	4	8.51	-	-	4 ^x	8.51
ad	1	2.13	-	-	-	-	1	2.13	-	-	1 ^x	2.13
bc	-	-	1	2.13	1	2.13	-	-	-	-	1 ^x	2.13
Yanıtsız	-	-	-	-	-	-	-	-	5	10.64	5	10.64
TOPLAM	17	36.17	11	23.40	23	48.95	11	23.40	5	10.64	47	100.00

ÇİZELGE 10: Deneklerin, okuyucu istatistiklerinin yanlış tutulmasının nedenleri konusunda düşüncelerinin seçeneklere göre dağılımı ve seçeneklerin aldıkları oy sayısı (Soru:15).

^xBu rakamlar, soruşturmayı birden çok seçenikle yanıtlayanların toplam sayısıdır.

ÇİZELGE 11: Deneklerin, çalıştıkları kütüphanelerin okuyucu sayısına ve hizmetinde bulunduğu toplumun nüfusuna ilişkin sayısal bilgiler(Soru:16-17).

<u>Kütüphane</u>	<u>Yıl</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Okuyucu Sayısı</u>
1.Amerikan K.	1975	100.001-500.000	5.001-10.000
2.Anıt-Kabir K.		İstatistik tutulmuyor	
3.Ankara Hastanesi K.	1975	--- - 1.000	1.001- 5.000
4.A.Ü.Eğitim Fak.K.	1975	1.001- 5.000	501- 1.000
5.A.Ü.Hukuk Fak.K.	1974/75	1.001- 5.000	10.001-25.000
6.A.Ü.Siyasal Bilgiler Fak.K.	1975	1.001- 5.000	10.001-25.000
7.A.Ü.Veteriner Fak.K.	1974	--- - 1.000	1.001- 5.000
8.Atatürk Univ.K.	--	500.001- ---	10.001-25.000
9.Azot Sanayii T.A.Ş.K.	1975	--- - 1.000	--- - 500
10.Boğaziçi Univ.K.	1975	1.001- 5.000	1.001- 5.000
11.Deniz Harp Okulu K.	1976	--- - 1.000	1.001- 5.000
12.Diyarbakır Tıp Fak.K.	1975	--- - 1.000	--- - 500
13.E.Ü.İ.T.İ.A. K.	1975	5.001- 10.000	10.001-25.000
14.E.Ü.Rektörlük K.	1975	10.001- 25.000	1.001- 5.000
15.E.Ü.Tıp Fak. K.	1975	1.001- 5.000	501- 1.000
16.E.T.Ö.O. K.	1975	1.001- 5.000	1.001- 5.000
17.Fen Lisesi K.	1975	--- - 1.000	501- 1.000
18.Gazi Eğt.Enst. K.	1975	5.001- 10.000	5.001-10.000
19.Gençl Kurmay Bşk.K.		İstatistik tutulmuyor	
20.HÜK ^x			
21.HÜK ^x			
22.Hacettepe Univ. Beytepe K.	1975	5.001- 10.000	5.001-10.000
23.İçişleri BakanlığıK.	1975	--- - 1.000	--- - 500
24.İGM K.	1976	--- - 1.000	--- - 500
25.İl Halk K. Aydın	1975	25.001-100.000	10.001-25.000
26.İl Halk K. Bursa	1975	100.001-500.000	50.001- ---
27.İl Halk K.Eskişehir	1975	100.001-500.000	50.001- ---
28.İl Halk K.Kırşehir	1975	25.001-100.000	10.001-25.000
29.İl Halk K.Nevşehir	1975	25.001-100.000	25.001-50.000
30.İl Halk K.Samsun	1975	100.001-500.000	50.001- ---
31.İstanbul Univ.Mer.K.	1975	500.001- ---	501- 1.000
32.Kara Harp Okulu K.	1975	1.001- 5.000	1.001- 5.000
33.Kara Kuv.Kom.K.	1975	500.001- ---	10.001-25.000
34.K.T.Ü.O.F. K.		İstatistik tutulmuyor	
35.Makine Müh.Od. K.	1975	5.001- 10.000	--- - 500
36.Maliye Bakanlığı K.		Yanıt verilmemiş	
37.Mediko Sosyal Mer.K.	1975	10.001- 25.000	5.001-10.000
38.Millî Kütüphane	1974	100.001-500.000	50.001- ---
39.MOEMK K.	1975	--- - 1.000	--- - 500
40.ODTÜ K.	1976	10.001- 25.000	5.001-10.000
41.TTRM K.	1975	--- - 1.000	--- - 500
42.TDK K.		İstatistik tutulmuyor	
43.TTK K.		Yeterli yanıt verilmemiş	
44.TBMM K.	1975	500.001- ---	25.001-50.000
45.TRT K.	1975	5.001- 10.000	1.001- 5.000
46.TODAİE	1975	--- - 1.000	--- - 500
47.Yalova Çocuk K.	1975	25.001-100.000	1.001- 5.000

x Soruşturmayı yanıtlayan, ancak inceleme sırasında denek kütüphane seçilen H.Ü. ve HÜK'ne ilişkin bilgiler Ek 5 de ayrıntılı olarak gösterildiğinden burada yinelenmemiştir.

ÇİZELGE 12: 1970 YILI SAYIMLARINA GÖRE İL MERKEZİ, MERKEZ İLÇE NÜFUSLARI, KÜTÜPHANE VE OKUYUCU SAYILARI

<u>İL</u>	<u>İL MERKEZİ^x</u>	<u>MERKEZ İLÇE^x</u>	<u>OKUYUCU^{xx}</u>	<u>KÜTÜPHANE^{xx}</u>
Adana	413.365	347.454	362.254	6
Adıyaman	86.481	31.263	21.771	1
Afyonkarahisar	120.085	53.497	94.261	3
Ağrı	69.038	29.577	23.963	1
Amasya	98.276	36.646	38.689	3
Ankara	2.041.658	1.467.304	250.608	10
Antalya	164.950	95.616	63.537	6
Artvin	28.345	13.109	12.180	2
Aydın	135.208	50.566	94.991	11
Balıkesir	153.996	85.004	95.686	14
Bilecik	32.907	11.744	18.953	3
Bingöl	53.808	17.220	9.235	1
Bitlis	56.928	20.842	11.382	2
Bolu	69.200	26.944	53.675	5
Burdur	74.549	32.746	23.268	1
Bursa	379.484	275.953	126.602	6
Çanakkale	48.977	27.042	21.529	4
Çankırı	69.522	26.124	58.449	4
Çorum	144.569	54.576	67.875	5
Denizli	143.362	82.372	128.135	7
Diyarbakır	216.963	149.566	36.629	3
Edirne	84.531	53.806	54.195	3
Elazığ	175.444	107.364	20.297	2
Erzincan	120.468	58.352	13.647	2
Erzurum	202.319	133.444	21.285	2
Eskişehir	284.100	216.373	70.313	2
Gaziantep	298.849	227.652	85.067	4
Giresun	77.622	32.522	15.244	1
Gümüşhane	48.201	12.440	21.080	2
Hakkâri	25.724	9.640	7.058	1
Hatay	151.545	66.520	75.054	3
Isparta	75.166	50.905	132.574	10
İçel	177.454	112.982	28.350	3
İstanbul	3.019.032	2.203.337	208.185	21
İzmir	582.550	400.038	58.950	7
Kars	91.927	53.338	61.891	6
Kastamonu	79.279	29.338	23.975	5
Kayseri	268.482	160.985	244.267	11
Kırklareli	63.176	27.431	24.124	2
Kırşehir	82.525	33.173	14.761	2
Kocaeli	206.334	120.694	9.372	3
Konya	292.560	200.464	243.429	17
Kütahya	129.056	62.222	21.788	4
Malatya	211.123	128.841	28.274	2
Manisa	128.031	72.276	101.398	4
Kahramanmaraş	195.116	110.761	35.158	1
Mardin	66.975	33.740	86.413	1
Muğla	54.393	18.624	30.827	2
Muş	103.641	23.058	15.852	2
Nevşehir	75.019	25.685	207.068	24
Niğde	117.025	26.936	233.696	17
Ordu	115.787	34.483	25.594	2
Rize	129.087	30.532	13.948	3
Sakarya	199.839	101.283	27.692	2

Samsun	223.122	134.061	106.643	5
Siirt	45.451	29.544	35.423	1
Sinop	37.979	15.096	4.354	1
Sivas	195.908	133.979	90.724	12
Tekirdağ	67.006	35.387	15.624	2
Tokat	103.681	44.110	30.959	3
Trabzon	132.362	80.795	34.236	2
Tunceli	24.939	9.366	13.773	1
Urfa	161.780	100.654	76.396	4
Uşak	80.283	46.392	11.677	2
Van	88.254	46.751	43.258	1
Yozgat	83.141	27.047	26.361	1
Zonguldak	173.217	77.135	31.829	10

^xKaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel nüfus sayımı: idari bölünüş, il, ilçe, bucak ve köy (muhtarlık) nüfusları 25.10.1970. Ankara: DİE Mat., 1973.

^{xx}Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Milli eğitimde 50 yıl: 1923-1973. Ankara: DİE Mat., 1973.

	DOKTOR	HEMŞİRE	ÖĞRENCİ	ÖĞRETİM ÜYESİ	MEMUR	DIŞARDAN GELEN	TOPLAM
OKUYUCU SAYISI ^x	4073	578	29196	1844	346	908	36945
ÇALIŞAN SAYISI ^{xx}	885	415	4375 ^{xxx}	180	3061	-	8916

ÇİZELGE 13: H.Ü. çalışanlarının ve HÜK okuyucu sayısının, kütüphanenin istatistik kağıdındaki ayrıma göre dağılımı.

^xOkuyucu sayısı ile ilgili bilgiler HÜK ödünç verme bölümü'nden alınmıştır.

^{xx}Çalışanlarla ilgili bilgiler H.Ü.B.İ.M.den alınmıştır.

^{xxx}Öğrencilerle ilgili bilgiler H.Ü.Öğrenci İşleri Müdürlüğü'nden alınmıştır.

	Genel Yön.H.	Teknik Hiz.	Sağlık Hiz.	Eğitim Hiz.	Avukat Hiz.	Din Hiz.	Emniyet Hiz.	Yardım Hiz.	Akad. Hiz.	TOPLAM
Üniversite	642	159	56	2	2	-	-	516	1100	2477
Hastane	477	266	936	2	1	2	-	975	-	2654
TOPLAM	1119	425	992	4	3	2	-	1491	1100	5131

ÇİZELGE 14: H.Ü.nde çalışanların sınıflara ve birimlere göre dağılımı.^x

^xBilgiler H.Ü.B.İ.M.den alınmıştır.

KONU	Kitap Sayısı	Ödünç kitap alan okuyucu	Ödünç kitap almayan oku.	TOPLAM
Anatomi	153	1	9	10
Biyokimya	10	1	1	2
Cerrahi	4	1	1	2
Dahiliye	2	2	1	3
Eczacılık	24	2	8	10
Eğitim	89	2	1	3
Gözbilim	3	2	2	4
Patoloji	5	5	1	6
Pediyatri	13	9	1	10
Hematoloji	3	1	1	2
Histoloji	7	8	2	10
Mikrobiyoloji	7	4	-	4
Nöroloji	21	5	1	6
TOPLAM	341	43	29	72

ÇİZELGE 15: HUK ayırık kitap dermesini kullanmış bazı okuyucuların ödünç kitap alma durumları

E K L E R

EK I : SORUŞTURMA SORULARI

- I. 1) Bitirdiğiniz kütüphanecilik okulu? (Daha üst düzeyde bir öğrenim yaptıysanız lütfen belirtiniz).
- a) A.Ü.D.T.C.F.Kütüphanecilik Kürsüsü ()
- b) İ.Ü.Ed.Fak.Kütüphanecilik Kürsüsü ()
- c) Diğer
- 2) Kütüphanecilik okulunu bitirdiğiniz yıl?
- a) 1956-1960 ()
- b) 1961-1965 ()
- c) 1966-1970 ()
- d) 1971-1975 ()
- e) Diğer
- 3) Çalıştığınız kütüphane türü nedir?
- a) Halk ()
- b) Okul ()
- c) Çocuk ()
- d) Araştırma ()
- e) Özel ()
- f) Üniversite ()
- g) Diğer
- 4) Çalıştığınız kütüphanede göreviniz nedir?
- a) Müdür ()
- b) Müdür yardımcısı ()
- c) Şef ()
- d) Uzman ()
- e) Kütüphaneci ()
- f) Diğer
- DAHA ÖNCE BAŞKA BİR KÜTÜPHANEDE ÇALIŞMADIYSANIZ LÜTFEN 7.SORUYA GEÇİNİZ.
- 5) Daha önce başka bir kütüphanede çalıştıysanız, çalıştığınız kütüphanenin türü ne idi?
- a) Halk ()
- b) Okul ()
- c) Çocuk ()
- d) Araştırma ()
- e) Özel ()
- f) Üniversite ()
- g) Diğer

- 6) Daha önce çalıştığınız kütüphanede göreviniz ne idi?
- a) Müdür ()
- b) Müdür yardımcısı ()
- c) Şef ()
- d) Uzman ()
- e) Kütüphaneci ()
- f) Diğer ()
- 7) Kütüphaneci olarak çalıştığınız süre nedir?
- a) 0-5 () b) 6-10 ()
- c) 11-15 () d) 16-20 ()
- e) Diğer

II. 8) Okuyucu nedir?

- a) Kütüphaneye gelen herkes okuyucudur. ()
- b) Kütüphaneden yararlanan herkes okuyucudur. ()
- c) Kütüphaneye üye olan herkes okuyucudur. ()
- d) Diğer (lütfen açıklayınız).

9) Okuyucu istatistikleri nedir?

- a) Bir kütüphanenin okuyucu sayısını gösteren sayısal bilgilerdir. ()
- b) Bir kütüphanenin kullanılma sayısını gösteren sayısal bilgilerdir. ()
- c) Her ikisidir. ()
- d) Diğer (lütfen açıklayınız).

10) Okuyucu istatistiklerinin dayanağı ne olmalıdır?

- a) Kütüphaneye giren herkes dayanak olmalıdır. ()
- b) Kütüphaneye giren her okuyucu dayanak olmalıdır. ()
- c) Okuyucu (üye) kartları dayanak olmalıdır. ()
- d) Ödünç verilen kitaplar dayanak olmalıdır. ()
- e) Diğer (lütfen açıklayınız)

(Açıklamalar için lütfen sayfanın arkasını kullanın).

11) Çalıştığınız kütüphanede okuyucu istatistiği tutuluyorsa dayanağı nedir?

- a) Kütüphaneye giren herkes dayanaktır ()
- b) Kütüphaneye giren her okuyucu dayanaktır. ()

- c)
- c) Okuyucu (üye) kartları dayanaktır. ()
- d) Ödünç verilen kitaplar dayanaktır. ()
- e) Diğer (lütfen açıklayınız).

DAHA ÖNCE BAŞKA KÜTÜPHANEDE ÇALIŞMADINIZSA LÜTFEN 13.SORUYA GEÇİNİZ.

- 12) Daha önce çalıştığınız kütüphanede okuyucu istatistiklerinin dayanağı ne idi?
- a) Kütüphaneye giren herkes dayanaktı ()
- b) Kütüphaneye giren her okuyucu dayanaktı. ()
- c) Okuyucu (üye) kartları dayandı. ()
- d) Ödünç verilen kitaplar dayanaktı ()
- e) Diğer (lütfen açıklayınız)
- 13) Sizce okuyucu istatistiklerinin yararı var mıdır?
- a) Evet () b) Hayır ()
- c) Arasıra
- 14) Genellikle, yurdumuzda okuyucu istatistiklerinin doğru tutulduğu düşünülmüş müdür?
- a) Evet () b) Hayır ()
- c) Arasıra

13.sorunun b ya da c seçeneğini yanıtladıysanız lütfen aşağıdaki soruyu da yanıtlayınız.

- 15) Eğer okuyucu istatistikleri doğru tutulmuyorsa sizce nedenleri nedir?
- a) Bilgisizlik ()
- b) Özen göstermeme ()
- c) Önemsememe ()
- d) Belirli bir amaç gütmeme (lütfen açıklayınız). ()

(Açıklamalar için lütfen sayfanın arkasını kullanın)

DİKKAT: 16 ve 17.sorulara vereceğiniz yanıtlar herhangi bir yıla değgin olabilir.Yalnız bu iki soruya vereceğiniz yanıtlar aynı yılı kapsamalıdır.Yanıtınızın ilgili olduğu yılı soruda boş bırakılan yere lütfen yazınız.

- 16) Çalıştığınız kütüphanenin hizmetinde bulunduğu toplumun (il,kurum,okul v.b.).....yılı toplam nüfusu nedir?
- a) -- - 1000 () b) 1001-5000 ()
- c) 5001-10000 () d) 10001-25000 ()
- e) 25001-100000 () f) 100001-500000 ()
- g) 500001 - -- ()
- 17) Çalıştığınız kütüphanenin...yılı toplam okuyucu sayısı nedir?
- a) -- - 500 () b) 501-1000 ()

- c) 1001-5000 () b) 5001-10000 ()
e) 10001-25000 () f) 25001-50000 ()
f) 50001- --

18) Soruşturma sonuçlarını öğrenmek isterseniz lütfen belirtiniz.

19. Soruşturma ile ilgili görüşleriniz:

EK II: HÜK OKUYUCU İSTATİSTİĞİ KAĞIDI

Tarih:

SAATLER	DOKTOR	HEMŞİRE	ÖĞRENCİ	ÖĞRETİM ÜYESİ	MEMUR	DIŞARDAN GELENLER
8.30 - 12.00						
12.00 - 17.00						
17.00 - 22.00						
22.00 - 24.00						

EK III : OKUYUCU KARTI ÖRNEKLERİ

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ OKUYUCU KARTI NO.:00001	Fotograf
Soyadı,Adı:.....		
Doğum yeri,yılı:.....		
Görevi:.....		
İş adresi:.....		
.....		Tel:.....
Ev adresi:.....		
.....		Tel:.....
Tarih:		

Örnek 1: Asal okuyucu kartı

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ GEÇİCİ OKUYUCU KARTI NO.:00001	Fotograf
Soyadı,adı:.....		
Doğum yeri,yılı:.....		
Görevi:.....		
İş adresi:.....		
.....		Tel:.....
Ev adresi:.....		
.....		Tel:.....
Tarih:		

Örnek 2: Geçici okuyucu kartı

K A Y N A K Ç A

- Alpay, Meral. Kütüphanecilik terimleri. İstanbul:Edebiyat Fakültesi Basımevi,1973.
- American Library Association. Library statistics:a handbook of concepts,definitions and terminology. Chicago,AMA,1966.
- Atkinson, Frank. Librarianship:an introduction to the profession. London:Clive Bingley,1974.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Genel nüfus sayımı:idari bölünüş,il, ilçe,bucak ve köy(muhtarlık) nüfusları 25.10.1970.Ankara: DİE Matbaası,1973.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Milli Eğitimde 50 yıl:1923-1973. Ankara:DİE Matbaası,1973.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Türkiye istatistik cep yillığı 1974. Ankara:DİE Matbaası,1975.
- Doğan, Orhan - Baydur, İsmet - Yeğin, Ulkü. Lisans tezleri bibliyografyası. Ankara:TKD Ankara Şubesi,1974.
- Evans, Charles. Middle class attitudes and public library use. Littleton:Libraries Unlimited,1970.
- Gökmen, Muzaffer. Türk kütüphaneciliğinin bibliyografyası.Ankara:TKD,1964.
- Gürtan, Kenan. İstatistik ve araştırma metodları:iktisat ve iş idaresine tatbikatı. İstanbul:Sermet Matbaası,1974.
- Harrod,Leonard Montague. The librarians' glossary of terms used in librarianship and the book crafts. London:Andre Deutsch,1971.
- Huff,Dorrell. How to lie with statistics. New York:W.W.Norton and Comp.,1954.
- Korum,Uğur. İstatistik. Ankara:Sevinç Matbaası,1972.
- Kutsal,Alaattin - Müluk, F.Zehra. Uygulamalı temel istatistik. Ankara:Hacettepe Üniversitesi,1972.
- Landau, Thomas. Encyclopaedia of librarianship. 3rd.rev.ed. London: Bowes and Bowes,1966.
- Lamaitre, H. - Thompson, A. - Şenalp,Leman. Dört dilde kütüphanecilik terimleri sözlüğü. Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi,1959.
- Meydan-Larousse.Büyük lugat ve ansiklopedi. İstanbul:Meydan Yayınevi,1969-1973.
- Salverson, Carol A. "The relevance of statistics to library evaluation". College and Research Libraries. 30:4,1969. 352-61.s.
- Savaşçı, Abdullah - Eke, Nurten. Türk kütüphanecilik bibliyografyası. Ankara:Güven Matbaası,1976.
- Schick, Frank L. "The international standardization of library statistics". Unesco Bulletin for Libraries.25:1,1971. 1-11.s.
- Schick, Frank L. "Library statistics:a century plus". American Libraries. 2:J1.1971,727-31.s.

- Thompson, Elizabeth H. A.L.A. Glossary of library terms with selection of terms in related fields. Chicago:ALA,1943.
- Türk Dil Kurumu. Türkçe sözlük. 6.bsk. Ankara: Bilgi Basımevi, 1974.
- Türkiye Bibliyografyası 1928-1938. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.
- Türkiye Bibliyografyası 1939-1948. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955-1964.
- Türkiye Bibliyografyası. Ankara: Türk Tarih Kurumu Matbaası, 1949-
- Türkiye Makaleler Bibliyografyası. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1952-
- Yeni Yayınlar: Aylık Bibliyografya Dergisi. Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1956-
- Yıldırım, O. Üstün. "Bir soruşturmanın sonuçları: Halk kütüphanelerinde kitap seçimi". Yeni Yayınlar. 20:7, 1975. 241, 271-5.s.
- Yıldırım, Üstün. Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi. (A.Ü.D.T.C.F. Kütüphanecilik Bölümü bitirme tezi). Ankara: 1968.
- Yurdadoğ, Berin U. Kitaplık bilim terimleri sözlüğü. Ankara: T.D.K., 1974.

Ö Z E T

Okuyucu istatistikleri, çağdaş ülkelerde olduğu gibi yurdumuzda da sürekli olarak tutulan kütüphane istatistiklerinin bir çeşididir. Sürekli olarak tutuluyor olmalarına karşın yurdumuzda olduğu gibi çağdaş ülkelerde de bir meslek terimi olarak meslek yazınına geçmemiştir. Kütüphane istatistikleri konusuna son derece önem veren ve sık sık düzenlediği toplantılarda bu konuyu ele alan UNESCO bile okuyucu istatistikleri terimine değinmemiştir. Böyle olunca kuramsal olarak kütüphanecilik biliminde, kütüphanecilik yazınında yeri olmayan okuyucu istatistikleri, uygulama alanında görülmüştür. Kuramsal bir yöntem ve bilimsel bir tanımdan yoksun olan "okuyucu istatistikleri" nin, uygulamada da bazı yanlışlar doğuracağı açıktır. Aslında bu yanlışlar, böylesine bilimsel bir yoksunluğun yanısıra "okuyucu" teriminin yanlış anlaşılmasından ve yanlış tanımlanmasından da doğmaktadır.

Konu ile ilgili kaynaklar üzerinde yapılan inceleme ve 47 kütüphane ve kütüphaneciyi içeren soruşturma sonucu okuyucu istatistiklerinin gerçekten yanlış tutulduğunu bütün açıklığıyla göstermiştir. Yapılan araştırma ve inceleme sırasında bazı kütüphanelere ilişkin okuyucu istatistiklerinin gösterdiği sayıların kütüphanenin hizmetinde bulunduğu toplumun nüfusundan fazla olduğu görülmüş, bu da okuyucu istatistiklerinin yanlış tutulduğu konusundaki kuşkuları doğrulamıştır.

İnceleme ve soruşturma sonuçları istatistiğin kesinlikle yanlış tutulduğunu göstermiştir. Bunun nedenleri şöyle kümelendirilebilir:

1. Okuyucu istatistiklerinin doğru tutulmasını sağlayacak tekbiçim tanımlar yapılmamıştır. "Okuyucu istatistikleri" ve özellikle "okuyucu" teriminin tekbiçim bir tanımının yapılmamış olması bu terimlerin uygulayıcılarca değişik biçimlerde yorumlanmasına ve uygulanmasına neden olmuştur. Bu da uygulamanın dolayısıyla okuyucu istatistiklerinin yanlış ve yanlış sonuçlar doğurmasını sağlamıştır.

2. Bugünkü uygulamada tutulan okuyucu istatistiklerine dayanak olan okuyucunun tanımının yapılmamış, yani is-

tatistiğe dayanak olarak alınan "birim" in kapsamının belirtilmemiş olması ikinci kez bir yanılgıya neden olmuştur.Çünkü birim olarak bazan okuyucu,bazan ödünç verilen kitap ve bazan da okuyucunun kütüphaneyi kullanma sayısı alınmış ancak bunların tümünden elde edilen sonuç,kapsam belirtilmeksizin okuyucu istatistiği olarak meslek yazınına yansıtılmıştır.

3.Herhangi bir konudaki istatistiğe temel olan "birim" in okuyucu istatistiklerinde yanlış seçilmiş olması.Okuyucu istatistiklerinde "birim" in okuyucunun kendisi olması gerekirken okuyucunun kütüphaneye girmesi olayı birim olarak alınmış,bu da istatistiksel yanılgılardan biri olan çift saymaya,dolayısıyla da okuyucu sayısının olduğundan fazla görünmesine neden olmuştur.

4.Okuyucu istatistiklerinin yanlış olmasının diğer bir nedeni de meslek politikasının yetersizliğidir.Gerekli önemin,özenin gösterilmemesi,kütüphanecilerin bu konuda eğitilmemesi ve hatta istatistik tutmakla görevli kişilerin yaptıkları işin önemini anlamamaları,okuyucu istatistiklerinin amacından saptırılmasının bir başka nedeni olmaktadır.Buna kişisel ve mesleki çıkarlar sağlamak için bilerek yapılan yanlışlıkları da eklemek gerekir.

Bu yanlışlıkları ortadan kaldırmak için alınması gereken önlemlerin başında kuşkusuz konuyu meslek eğitiminin içine sokmak ve istatistiğin kütüphanecilik alanında nasıl kullanılacağını öğretmek gelir.Ancak bunun yanında,terim kargaşalığına bir son vermek ve okuyucu istatistikleri için bir yöntem oluşturmak gerekmektedir.Bunun için de birbirine karıştırılan okuyucu istatistikleri ile,kütüphanenin kullanılma sayısını gösteren istatistiklerin birbirlerinden ayrı olduğunu kesinlikle gösteren bir biçimde tanımlanması gerekmektedir.Doğal olarak okuyucunun da kesin bir tanıma kavuşturulması gerekmektedir.Bu nedenle bir öneri ya da bir çözüm yolu olarak bu üç terim şöyle tanımlanmıştır:

Okuyucu:Kütüphane araç,gereç ve sağlantılarından kütüphane içinde ya da dışında yararlanabilmek amacıyla bir kütüphaneye kaydını yaptırmış (üye olmuş) kişidir.

Okuyucu istatistikleri:Bir kütüphanenin okuyucu sayısını gösteren ve aynı zamanda okuyucuya ilişkin sayısal bilgiler veren istatistiklerdir.

Kütüphanenin kullanılma sayısı: Bir kütüphanenin asal ve geçici okuyucularınca belirli bir süre içinde kaç kez kullanıldığını ya da bir kütüphanenin okuyucularına ne amaçla ve ne denli hizmet verdiğini gösteren sayısal bilgilerdir.

Bugün, birçok kütüphanede ve denek kütüphane seçilen HÜK'nde okuyucu istatistikleri adı altında tutulan istatistiklerin bu tanımların ışığı altında okuyucu sayısını değil, kütüphanenin kullanılma sayısını verdiği, ancak bu sayının yanlış adlandırılarak "okuyucu istatistikleri" diye sunulduğu görülmüştür.

Bu tanımların ışığı altında okuyucu istatistiklerinin sağlıklı biçimde tutulmasını sağlamak için "okuyucu kartı" ya da "üye kartı" yönteminin uygulanması önerilmiştir. Bu yöntem göre kütüphaneden yararlanacak her kişinin kütüphanede kaydı yapılacak ve kendisine bir kart verilecektir. Okuyucuya ve kütüphaneye ilişkin belirli bilgileri kapsayacak olan bu kart her yıl yenilenecek ve okuyucu sayısı bu kartlara göre saptanacaktır.

E N G L I S H A B S T R A C T

As in many developed countries, "reader statistics" are the kind of library statistics in our country too. Although, it has not been used as a professional term in the professional literature, neither in the developed countries nor in our country. Even UNESCO who considers the extraordinary importance of readers' statistics and who frequently arranges meetings on this topic, has not been used it as a professional term. In this case, readers' statistics which has no place in library science and library literature in theory, had its place in the practice of libraries. It is clear that "reader' statistics", which lacks the theoretic method and a scientific definition, will naturally bring forth some misunderstandings in practice as well. In fact these misunderstandings are caused by the lack of the scientific element as well as the misunderstanding and misdefinition of the term "reader" itself.

The result of a careful study done by using the sources which are connected with the subject and an inquiry which includes 47 libraries and librarians, demonstrated clearly that the records of the readers' statistics are actually wrong. In the course of the study and research done, it has been seen that the numbers shown in readers' statistics of some libraries, were actually much larger than the number of population which the library serves and this proves the doubts about the misholding of readers' statistics records.

The results of the studies and inquiries proved definitely that the statistics have been held wrong. The reasons of this can be grouped as follows:

1. There is a lack of standard definitions which will provide the correct holding of the readers' statistics. There is no standard definition for the term "readers' statistics" and especially for the term "reader". Because of this, the applicers interpreted and applied these terms in different ways. This caused the mistaken results of the readers' statistics.

2. In today's application the lack of the definition of the term reader, in other words the lack of the scope

of the basic unit which is the base of the readers' statistics, causes the error once again.

3. The unit which should be the base of statistics, has selected wrongly when readers' statistics is the subject matter. In readers' statistics, while the reader himself should be the unit, the event of the entering into the library has been chosen as a unit.

4. Another reason of the wrong holded readers' statistics is the lack of the professional policy. The necessary importance has not been given and the librarians have not been educated in this matter of readers' statistics. This is another reason of deviation of the real objective.

In order to remove these mistakes certain precautions are necessary. First of all, definitely professional education should contain this matter. The application of statistics in librarianship should be taught. However, besides this to avoid the confusion in terms and to develop a method in readers' statistics are necessary.

In order to provide this, the separation between the confused readers' statistics and the statistics which show the real user numbers should be definitely given by defining them clearly. Naturally, the term reader should have a definition.

Today, in many libraries as well as in Hacettepe University Library, the statistics which are named as readers' statistics do not give the real reader numbers, but give the number of the usage, however these numbers are misdefined and given as "readers' statistics".

In order to hold healthy readers' statistics, application of "reader card" or "member card" method is proposed. According to this method, each reader who is going to use the library must be registered as a reader and have a "reader card". This card will contain the necessary information about the library and the reader himself. The card will be renewed each year and the number of the readers will be appointed with them.